

DIJK- EN DUINVERSTERKING SCHIERMONNIKOOG

CONDITIONEREND ONDERZOEK RUIMTELIJKE KWALITEIT

10 mei 2023 (groeidocument zeef 1)



INHOUDSOPGAVE

INLEIDING 5

Veiligheidsopgave

Proces

Schiermonnikoog in breder perspectief

Doel en status conditionerend onderzoek Ruimtelijke kwaliteit

ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS 8

LANDSCHAPPELIJKE KWALITEITEN EN WAARDEN 17

5	Eigen karakter Schiermonnikoog	19
6	Kenmerkende Deelgebieden	23
6	Duinen	25
	De binnenduinrand	31
7	Jonge Zeepolder	33
	Zeedijk	35
	Kwaliteiten, waarden en aandachtspunten	38
	Kwaliteiten en waarden	38
	Aandachtspunten en kansen	41
	Opgave ruimtelijke kwaliteit	42
	Beoordelingscriteria Ruimtelijke Kwaliteit, Landschap en Cultuurhistorie	42

BRONNEN 46

COLOFON 47



Duinen en dijk vormen samen de waterkering van Schiermonnikoog

INLEIDING

Het Waddeneiland Schiermonnikoog wordt beschermd tegen hoogwater door een primaire waterkering bestaande uit een 9 kilometer lang duintraject aan de noord-, oost- en westzijde en een 4 kilometer lang dijktraject aan de zuidzijde van het eiland; de Zeedijk. De Waterwet schrijft voor dat de primaire waterkeringen periodiek moeten worden beoordeeld om vast te stellen of deze voldoen aan de wettelijke normen voor de waterveiligheid. Als beheerder is Wetterskip Fryslân hiervoor verantwoordelijk.

VEILIGHEIDSOPGAVE

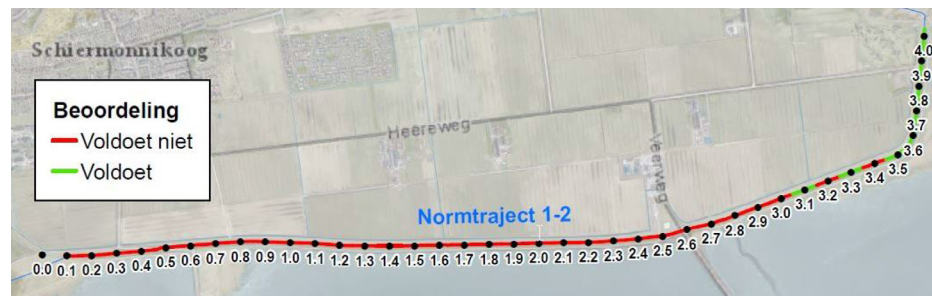
Door klimaatverandering stijgt de zeespiegel, daalt de bodem, en krijgen we vaker te maken met heftigere weersomstandigheden. Dit vraagt meer van onze waterkeringen. Uit de beoordeling van de waterkeringen van Schiermonnikoog blijkt dat zowel de Zeedijk als ook een deel van het duinentracé van het eiland niet voldoen aan de landelijk geldende veiligheidsnormering.

De dijk van Schiermonnikoog is met het oog op de toekomst over een lengte van 4 kilometer hoofdzakelijk afgekeurd op de grasbekleding aan de zeezijde. Daarnaast is het zandvolume op een aantal delen van de duinen van het eiland mogelijk onvoldoende. Op de afbeelding hiernaast zijn de zoekgebieden aangegeven waar dit nader moet worden onderzocht in de verkenning.

De komende jaren wordt daarom gewerkt aan het ontwerpen en uitvoeren van de benodigde maatregelen om ervoor te zorgen dat de primaire kering weer voldoet aan de wettelijke normen. Het proces naar de uiteindelijke uitvoering van de versterkingsopgave bevindt zich in de Verkenningfase.



Primaire kering met duinen (rood) en dijk (groen)

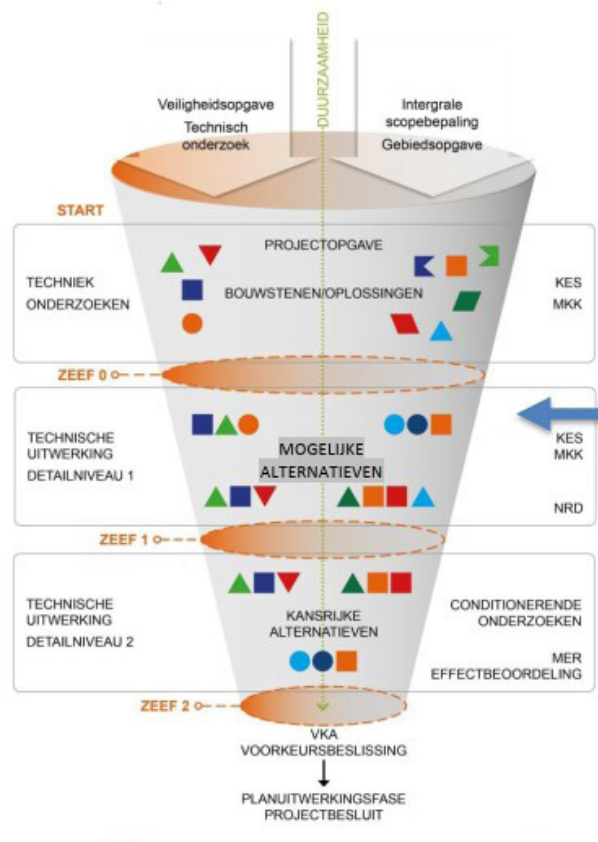


Aandachtsgebieden duinen en opgave dijkversterking Schiermonnikoog

PROCES

Tijdens de Verkenningfase wordt middels een zeefproces toegewerkt naar een voorkeursalternatief. Dat voorkeursalternatief wordt vervolgens in de Planuitwerkingsfase verder uitgewerkt en daarna in de Realisatiefase gerealiseerd. Middels een beoordelingskader worden in de verkenning ontwerpalternatieven beoordeeld en afgewogen. Hierbij wordt gekeken naar verschillende criteria waaronder: Doelbereik (bereikt de versterking die initiele doelen, dus onder meer waterveiligheid), haalbaarheidscriteria, technische waarde, gebruikswaarde, belevingswaarde, toekomstwaarde, ecologische/milieuwaarde, duurzaamheid en ruimtelijke kwaliteit.

Momenteel bevindt het proces zich in 'zeef 1', waarbij mogelijke ontwerpalternatieven die samen met de omgeving ontwikkeld zijn, worden beoordeeld en afgewogen om tot kansrijke alternatieven voor de dijk- en duinversterking te komen.



processchema verkenningfase

SCHIERMONNIKOOG IN BREDER PERSPECTIEF

De waterveiligheidsopgave van Schiermonnikoog staat in de context van een bredere opgave voor het Waddengebied. De Waddenzee en haar eilanden heeft de status van Unesco Werelderfgoed. Hierbij hoort een overwogen en behoedzame aanpak als het gaat om ingrepen in het gebied. In de gezamenlijke 'Agenda voor het Waddengebied 2050', waar ook het Wetterskip onderdeel van uitmaakt, is daar invulling aangegeven.

De Agenda is het vertrekpunt voor beleid en beheer en beschrijft het 'gezamenlijke langetermijnperspectief voor 2050 en formuleert de gezamenlijke doelen en de handelingsprincipes en strategieën om deze doelen te bereiken'.

Aan de principes en vertrekpunten die in de Agenda zijn benoemd worden ook invulling gegeven bij de dijk- en duinversterking, bijvoorbeeld:

- vroegtijdig betrekken van inwoners bij ontwikkelingen in het gebied;
- aan elkaar koppelen van opgaven en programma's en aanpakken met integrale gebiedsontwikkeling;
- de bestaande kwaliteiten als vertrekpunt nemen bij ontwikkelingen;
- inzetten op het versterken van de verschillende (ruimtelijke) identiteiten in het Waddengebied; koester de lokale of regionale verschillen bij ontwikkelingen en betrek daarbij de ontstaansgeschiedenis en de verschillende identiteiten van de Waddenzee.

In de Verkenningfase zijn bewoners en stakeholders vanaf het begin meegenomen. Ook worden andere lopende opgaven opgelijnd en gekoppeld. Specifiek voor de veiligheidsopgave op Schiermonnikoog zijn van belang; het 'waterkerend landschap', gebiedsopgaven en het 'beheer-en ambitieplan Nationaal Park Schiermonnikoog'.

Waterkerend landschap

Er zijn in de voorbereiding van de Verkenningfase hoge ambities voor de versterking geformuleerd, waarbij het natuurlijke en dynamische systeem van Schiermonnikoog centraal staat. Dit is gedaan in samenspraak met het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) en het Wetterskip Fryslân onder de term 'waterkerend landschap'. Dit is een landschappelijk ontwerpalternatief met bouwstenen, zoals gebiedseigen grond, meegroeiend voorland. Het oplossen van de veiligheidsopgave heeft voornamelijk een natuurlijke basis. Een dergelijk alternatief lijkt aantrekkelijk en passend; de primaire kering van Schiermonnikoog bestaat voor een groot deel uit duinen, dat zich in feite laat definiëren als een 'waterkerend landschap'. De uitdaging bij het uitwerken daarvan, zit in de haalbaarheid en vergunbaarheid. Alternatieven volgens het principe van het 'waterkerend landschap' worden parallel aan het zeefproces van de (traditionele) dijk- en duinversterking uitgewerkt. Daarbij wordt specifiek gekeken naar haalbaarheid op vergunningen, zichtjaar*, realisatie en financiering.

*Tot wanneer de maatregel voor waterveiligheid moet voldoen.

Gebiedsopgave

Naast de veiligheidsopgave speelt op Schiermonnikoog op dit moment een veelheid aan ontwikkelingen en wensen, zoals de transitie naar een meer natuur-inclusieve landbouw, ontwikkeling van de kwelders en drinkwaterwinning/verdroging in de duinen. Gezien de veelheid aan opgaven en wensen op het eiland is het voor de hand liggend om hier gezamenlijk in op te trekken. In het coalitieakkoord heeft het Dagelijks Bestuur van Wetterskip Fryslân uitgesproken om omgevingsgericht te willen werken: “we werken omgevingsgericht en zoveel mogelijk samen met anderen”. Door projecten gezamenlijk op te pakken, wordt de duur van de overlast op het eiland beperkt en kan er eventueel werk met werk worden gemaakt.

Beheer- en Ambitieplan Nationaal Park Schiermonnikoog

Het overlegorgaan Nationaal Park Schiermonnikoog stelt in 2023 een Beheer- en Ambitieplan (BAP) op voor het eiland. Daarin worden zeven ruimtelijke thema's verder uitgewerkt. Eén van deze thema's is Hoogwaterveiligheid. Dat betekent dat het project voor de duin- en dijkversterking dat door het Wetterskip wordt uitgevoerd ook kennis en inhoud levert voor dit thema.

DOEL EN STATUS CONDITIONEREND ONDERZOEK RUIMTELIJKE KWALITEIT

Schiermonnikoog kent veel landschappelijke en cultuurhistorische waarden en deze hangen sterk samen met de duinen en de Zeedijk. Hier moet zorgvuldig mee worden omgegaan. De uiteindelijke versterking moet passend bij deze waarden worden gerealiseerd.

Vastleggen waarden en kwaliteiten

Dit conditionerend onderzoek ruimtelijke kwaliteit benoemt de waarden en kwaliteiten van landschap en cultuurhistorie die we bij, en in ruime kring rond, de kering aantreffen. De waarden en kwaliteiten zijn bepaald op basis van een analyse van het landschap en de cultuurhistorie, en de input van de ontwerpateliers die met de omgevingspartijen worden gehouden. Daarbij zijn ook de waarden meegenomen, zoals beschreven in het Bestemmingsplan Buitengebied van de gemeente Schiermonnikoog, en door de provincie Fryslân benoemde waarden, zoals in de omgevingsvisie 'Grutsk op e Romtel!'.

Identificeren aandachtspunten en kansen

Gedurende het onderzoek zijn ook aandachtspunten en kansen naar voren gekomen die mee kunnen worden genomen in de versterkingsopgave. Deze worden in dit document benoemd om tot een verbeterde en meer integrale, met de omgeving samenhangende, inpassing van de dijk- en duinversterking te komen.

Bepalen beoordelingscriteria

Vanuit de benoemde waarden zijn beoordelingscriteria voor ruimtelijke kwaliteit opgesteld. Deze, en andere criteria, worden gebruikt in het zeeproces om verschillende oplossingsalternatieven voor de waterveiligheid van Schiermonnikoog af te wegen om tot een keuze te komen voor een voorkeursalternatief.

Handvatten voor een ontwerpende benadering

Dit onderzoek naar ruimtelijke kwaliteit geeft handvatten voor het ontwerpen aan de dijk- en duinversterking, ook binnen de context van de gebiedsopgaven van Schiermonnikoog. Het geeft daarmee ook input aan het BAP. De ontwerpende benadering is nodig om de mogelijkheden te onderzoeken van een bij het eiland passend waterkerend landschap waarin de diversiteit aan opgaven en wensen worden verbonden in een samenhangend plan.

Groeidocument

Het voorliggend document is een 'groeidocument' en richt zich op de ruimtelijke kwaliteit voor de duin- en dijkversterking. De inhoud ontwikkelt zich gedurende de verschillende stappen in het proces van de Verkenningsfase. De opgave voor de ruimtelijke kwaliteit wordt daarmee helder gemaakt om uiteindelijk toe te groeien naar het formuleren van richtlijnen om deze te bereiken. Omdat het niet alleen gaat om het behouden van waarden en kwaliteiten, maar ook het ontwikkelen van ruimtelijke kwaliteit is het ook van belang de inzichten te benutten en de ontwerpende benadering verder in te bedden in het totaalproces van de verkenning.

ONTWIKKELINGSGESCHIEDENIS

In dit hoofdstuk wordt een kort overzicht gegeven van de ruimtelijke ontwikkeling van Schiermonnikoog, voornamelijk gericht op dijken en duinen. Op deze wijze wordt inzicht verkregen in hoe het eiland er nu uitziet, uit welke elementen het is opgebouwd en welke waarden zich gedurende lange periode hebben ontwikkeld.

Morfologie

De basis van Schiermonnikoog is een langgerekte strandwal tussen de Noordzee en de ondiepe lagune van de Waddenzee. De strandwal is op verschillende plekken onderbroken door riviermonden en estuaria. Op de strandwal hebben zich gebogen, paraboolvormige duinenrijen (oogduinen) ontwikkeld, de aanzet voor de huidige eilanden. Aan de luwe zijde van de strandwal ontstonden natuurlijke kwelders. De overheersende stroming en dynamiek zorgt voor een verplaatsing van zand naar het oosten. De koppen aan de westzijde van de eilanden eroderen en aan de oostzijde groeien de eilanden. Zo zijn door de eeuwen heen eilanden langzaam oostwaarts verschoven.

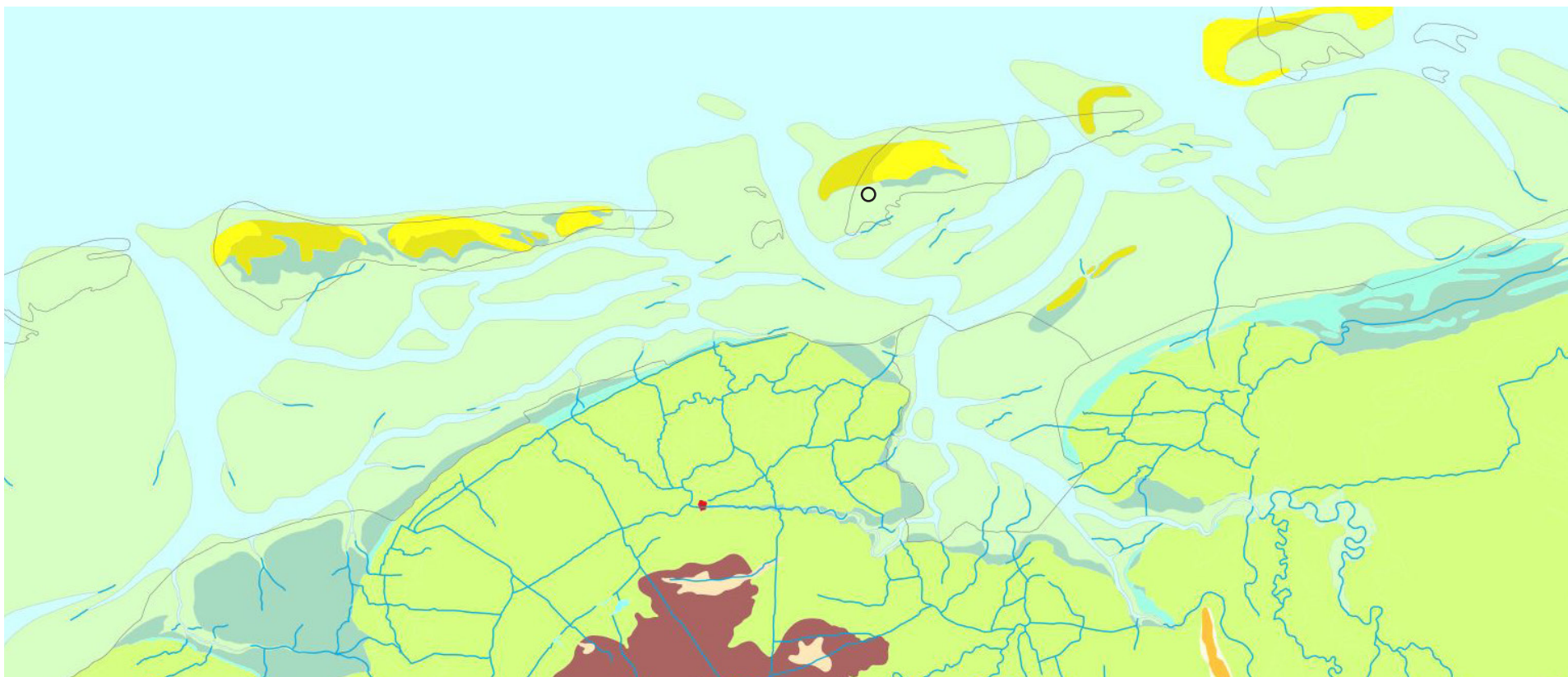


Waddeneilanden en Schiermonnikoog rond 800 n. Chr., de kwelders in het noorden van Nederland zijn nog onbedijkt en er wordt op terpen gewoond.
(bron: RCE, Paleografische kaarten)

Eerste bewoning

De eerste bewoning vond plaats aan de zuidzijde onder bescherming van de duinen. Het eiland heeft vanaf 1300 lange periode onder toezicht van Cisterciënzer monniken van het klooster Claerkamp gestaan. Dat klooster lag in Rinsumageest op het vaste land. De grijze, 'schiere', monnikspij gaf het eiland haar naam. De monniken gebruikten Schiermonnikoog als landbouwgebied en hadden er een agrarisch bedrijf met boerderij gesticht. Deze 'Uithof' was grotendeels zelfvoorzienend. De duinen en de kwelders waren in gebruik als weidegrond, de wat hoger liggende gronden op de binnenduinrand werden gebruikt voor akkerbouw. Ook lagen er kleine akkers in de duinen.

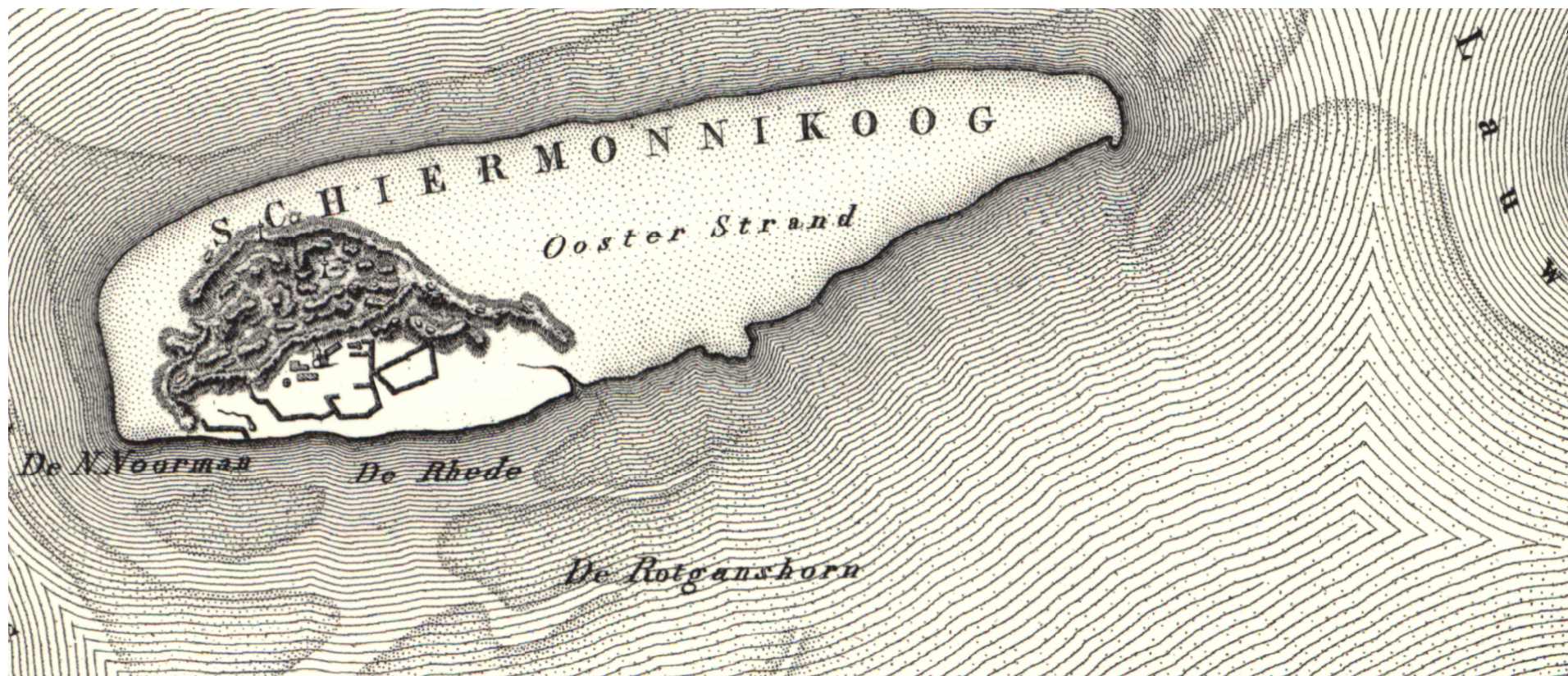
In de periode van de reformatie kwamen de kloosterbezittingen in handen van de Staten van Fryslân. Die verkochten het aan de familie Stachouwer. In die tijd waren er vier gehuchten op het eiland: Westerburen, Binnendijken, Dampen en Oosterburen. Alleen Oosterburen is overgebleven. De andere gehuchten lagen meer westelijk. Deze werden steeds meer kwetsbaar door de algemene dynamiek van de oostwaartse verplaatsing van het zand in het Waddensysteem. In het begin van de 18e eeuw zijn de drie gehuchten verdwenen door stormen. De Uithof is ook verdwenen. De oorspronkelijke plek hiervan bevindt zich in de huidige situatie ter hoogte van het Westerstrand.



Waddeneilanden en Schiermonnikoog rond 1500 n. Chr., grote delen van de kwelders zijn bedijkt. De omcirkeling geeft de plaats aan waar de Uithof van het klooster Klaarkamp lag (bron: RCE, Paleografische kaarten)

Schiermonnikoog rond 1830

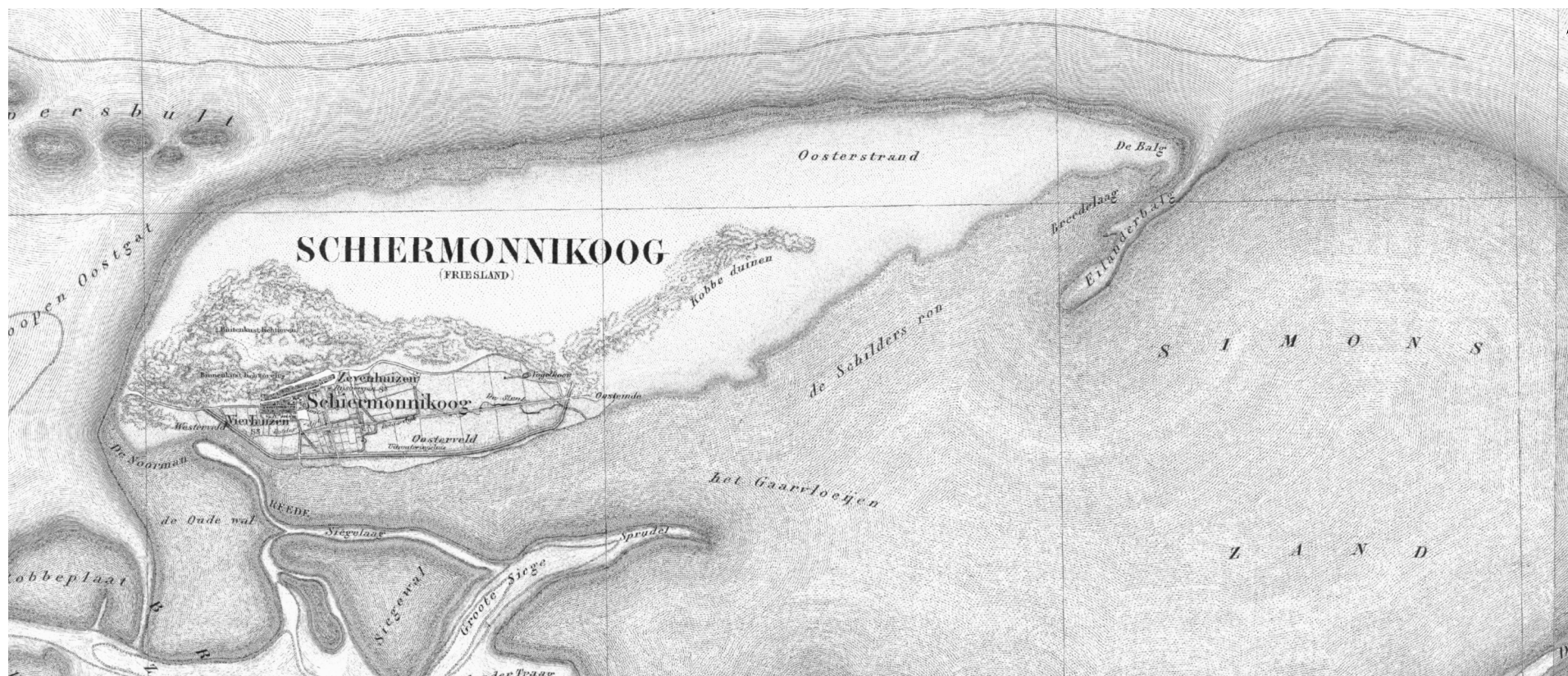
Het eiland is tussen 1638 en 1858 eigendom van de familie Stachouwer. De Stachouwers legden de basis voor het huidige dorp en bouwden het slot Rijsbergen ten oosten daarvan. Het dorp en landbouwgronden liggen in de beschutting van de duinen op wat hogere gronden (binnenduinrand) en worden aan de zuidzijde beschermd door een stelsel van mieddijken/kadijken dat vanaf het eind van de middeleeuwen is opgebouwd. In de 16e eeuw ontwikkelde zich de zeevaart op het eiland en leefde men ook van handel, de internationale visserij en de walvisvaart.



Schiermonnikoog rond 1830 (bron: topotijdreis)

Schiermonnikoog rond 1850

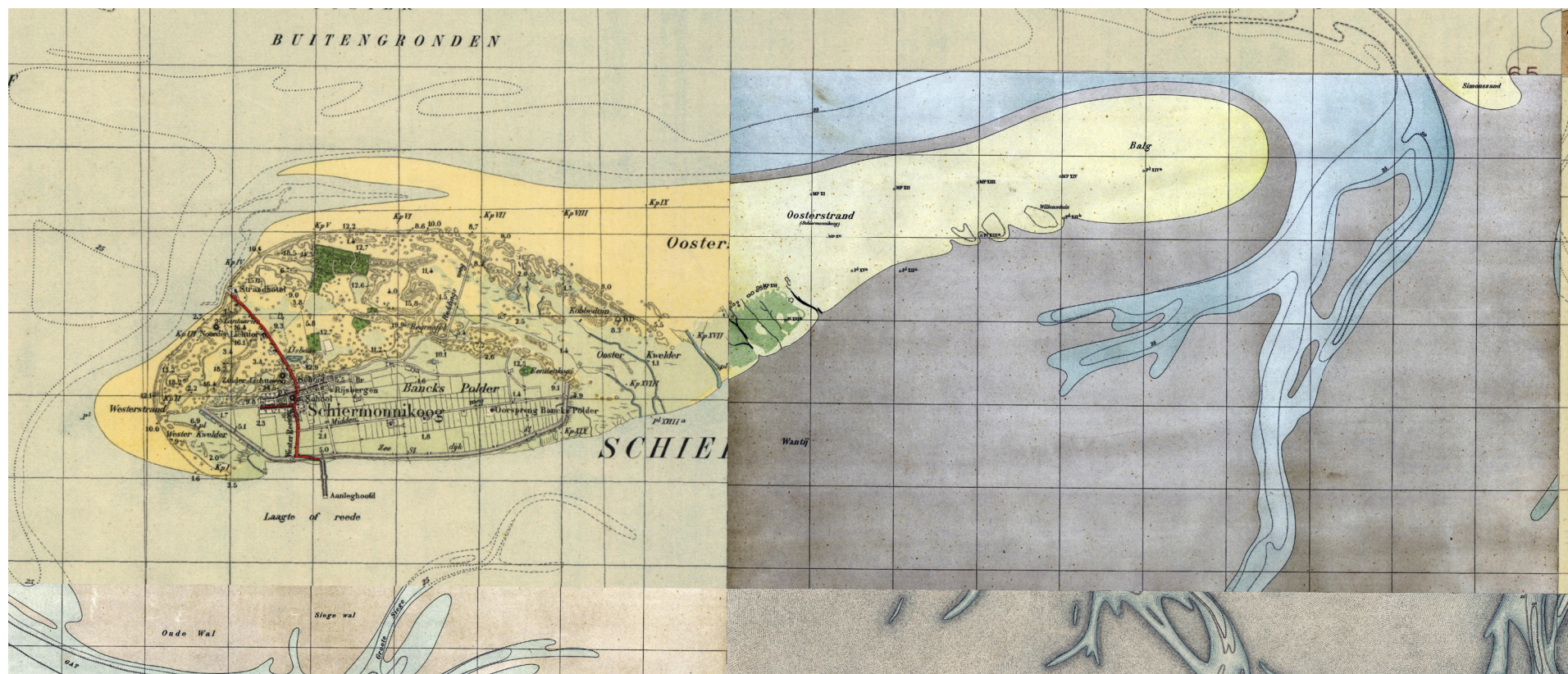
Het eigendom van het eiland wordt in 1858 overgenomen door John Eric Banck. Deze legt de Zeedijk aan en ontgint de Zeekleipolder (Banckspolder). Het oude stelsel van dijken is nog aanwezig. Naast de aandijking wordt ook een eendenkooi aangelegd, worden de duinen versterkt en helmgras aangeplant.



Schiermonnikoog rond 1850 (bron: topotijdreis)

Schiermonnikoog rond 1930

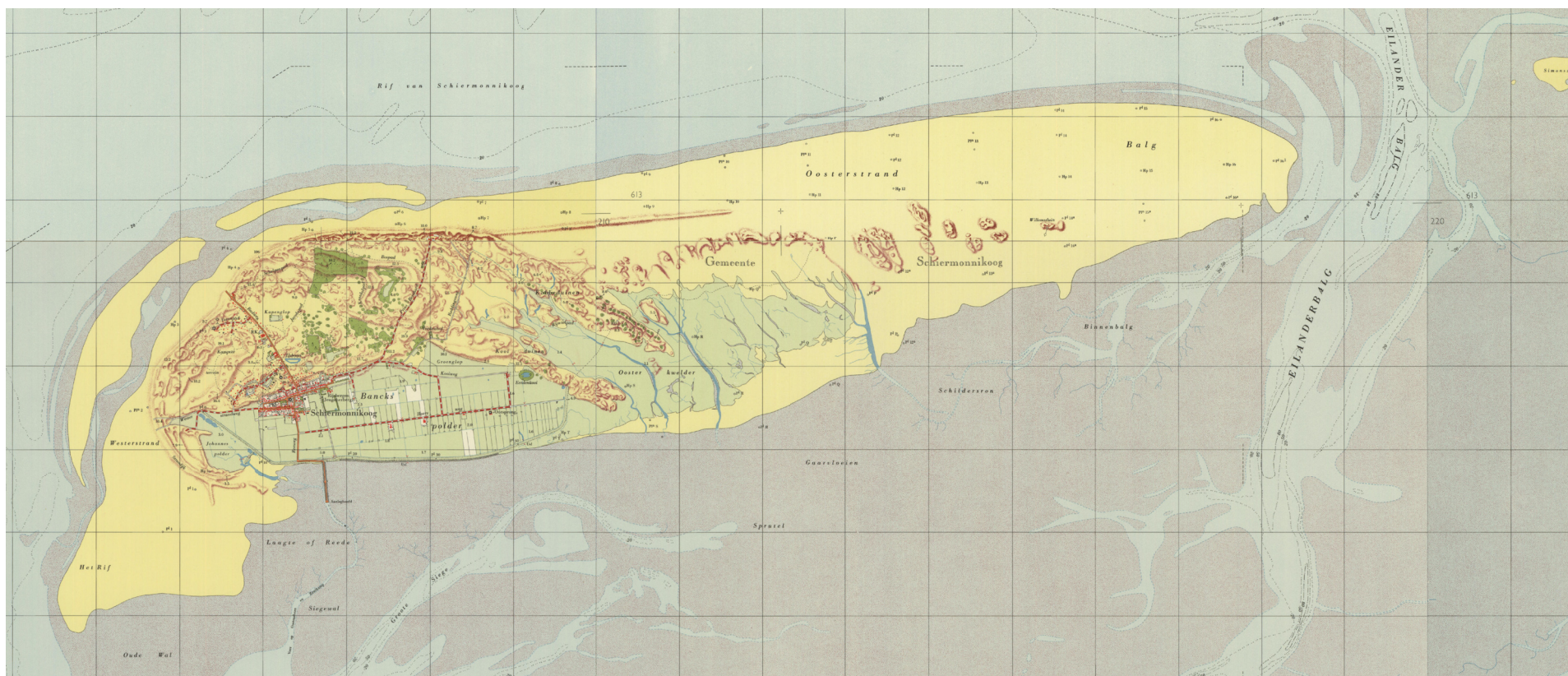
In 1893 koopt de Duitse Graaf Von Bernstorff het eiland. Hij ziet kansen voor toerisme en legt bij de dijk een veerdam aan ter hoogte van de Reeweg, legt de Badweg aan, en opend in 1887 een badhotel. Om de kwetsbare zuidwesthoek te beschermen is door middel van stuifdijken en stroodijken een duinenrij voor de Zeedijk ontwikkeld. In het noordwesten ontwikkelen zich de Kobbeduinen. Aan de noordzijde staat de kustlijn onder druk waarbij het badhotel in 1923 verloren is gegaan. In de duinen wordt een productiebos aangelegd en aan de oostzijde wordt door de duinen de Reddingsweg aangelegd naar het strand om reddingsboten te water te kunnen laten gaan.



Schiermonnikoog rond 1930 (bron: topotijdreis)

Schiermonnikoog rond 1970

Tijdens de 2e wereldoorlog zijn er bunkers en onderkomens ten behoeve van de Atlantikwall op Schiermonnikoog gebouwd. Daarvoor is een weg door de duinen richting het strand aangelegd, nu de Prins Bernhardweg. Na de oorlog komt het eiland in handen van de Nederlandse staat. In deze periode wordt de Lauwerszee afgedamd en kunnen het strand aan de kop van het eiland en Het Rif aan de zuidzijde verder groeien. Na zware stormen in de jaren '60 van de vorige eeuw wordt een stuifdijk aan de noordzijde van het eiland toegevoegd voor een betere bescherming tegen overstromingen. De Zee-dijk wordt ook versterkt met een buitentalud in asfalt.

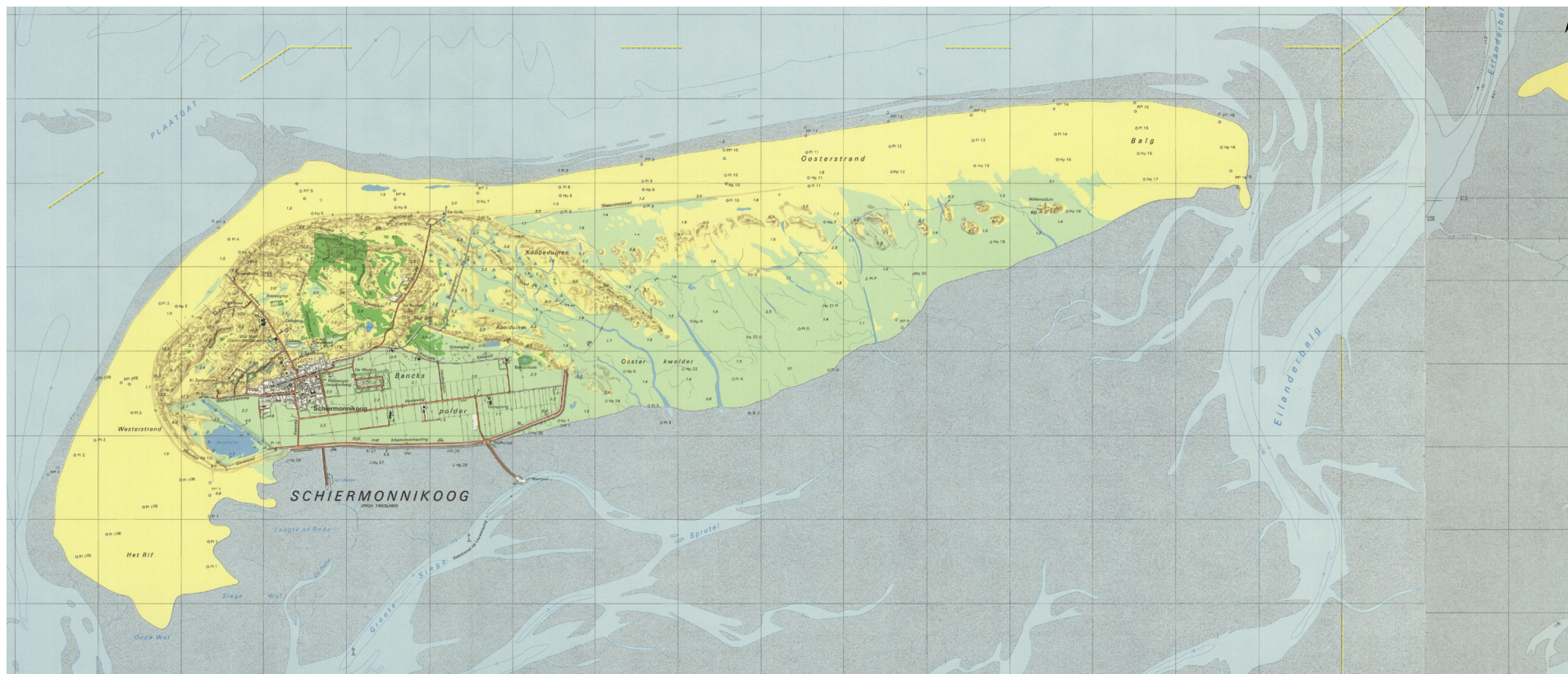


Schiermonnikoog rond 1970 (bron: topotijdreis)

Schiermonnikoog rond 1990

Als onderdeel van de betere bescherming van het eiland is de Westerkwelder afgesloten van de Waddenzee door de Stroodijk in de jaren '60 van de vorige eeuw door te trekken tot aan de Zeedijk. Een deel van het dijktracé, ten oosten van de huidige Westerplas, wordt daarmee overbodig. De Zeedijk is in deze periode ook versterkt en breder gemaakt. De asfaltdijk is omgevormd naar een dijk met grasbekleding en aan de binnen- en buitenteen zijn beheer- en fietspaden toegevoegd. Achter de Stroodijk wordt de Westerplas uitgegraven. Samen met een nieuwe haven met veerverbinding bij

Lauwersoog en vanwege het toenemend aantal bezoekers op het eiland, wordt ook een grotere veerdam aan de oostzijde van het eiland gemaakt (1964). Het aantal huisjesterreinen en hotels nemen toe. De hoeveelheid opgaande beplanting en bos in de duinen is in de loop van de tijd groter geworden.



Schiermonnikoog rond 1990 (bron: topotijdreis)

Schiermonnikoog in de huidige situatie

De zeereep van de Stroodijk tot de Stuijdijk is flink versterkt. Op het eiland, met name in de polder zijn het aantal woningen en bebouwde terreinen toegenomen. Ten opzichte van het jaar 1990 is de (constante) verandering van de kustlijn aan de westzijde duidelijk te zien.



Schiermonnikoog in de huidige situatie (bron: topotijdreis)



Schiermonnikoog in het Waddenzeegebied

LANDSCHAPPELIJKE KWALITEITEN EN WAARDEN

In dit hoofdstuk worden de landschappelijke en daarmee samenhangende cultuurhistorische waarden benoemd. Dat begint bij de kenmerken en waarden in de brede context van de Waddenzee en werkt toe naar specifieke kenmerken en waarden van deelgebieden en elementen

ÉÉN MET DE WADDENZEE

Schiermonnikoog is onderdeel van het uitgestrekte en dynamische systeem van de Waddenzee. De Waddenzee is uniek. De status als Unesco werelderfgoed onderstreept de unieke waarden daarvan. De kwelders in het oosten van Schiermonnikoog en de duinen en het strand aan de westzijde, waar de zee en de getijden de ruimte hebben, vallen binnen het werelderfgoed.

De Waddenzee is een ondiepe lagune die door een reeks van eilanden vanaf Den Helder tot aan Esbjerg in Denemarken van de Noordzee gescheiden wordt. De eilanden en de daartussen liggende zeegaten kennen sterke onderlinge gelijkenissen. Zowel uiterlijk als in natuurlijk systeem. Deze herkenbaarheid is een belangrijke waarde. De heldere lijn waarlangs de eilanden liggen en het ritme van eilanden en zeegaten vormen samen met het dwarsprofiel met zandstrand, duinen, kwelders en wadplaten de basis voor de ruimtelijke eenheid van de Wadden. Het droogvallend wad en het weer overstromen daarvan bij vloed, is als een ademhaling die overal te voelen en te ervaren is.

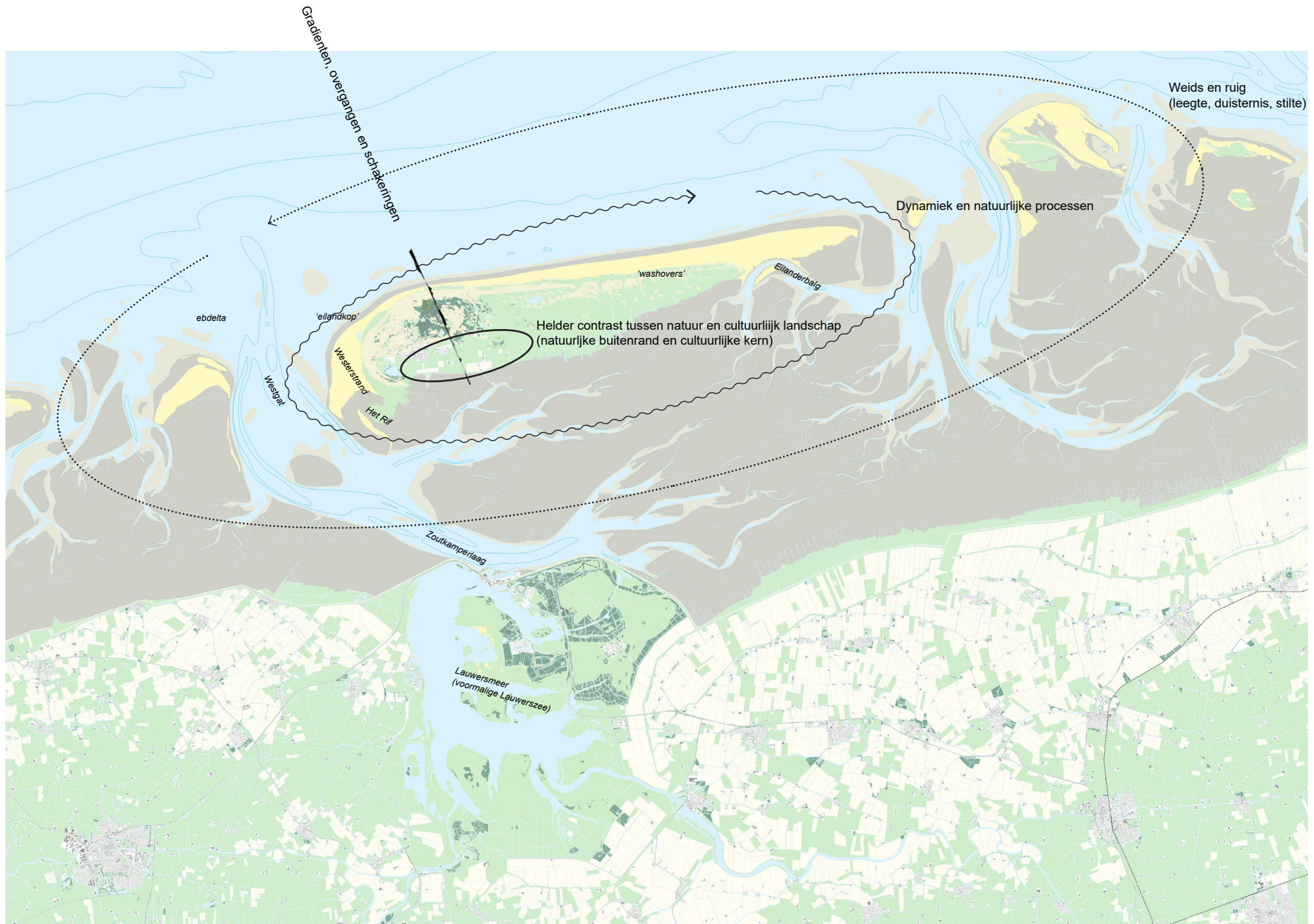
Net als alle eilanden schommelt Schiermonnikoog langzaam mee met stromingen en zandtransporten in de Noordzee. De wind heeft duinenrijen opgewaaid aan de noord- en westzijde die in een boogvorm over het eiland liggen. In de beschutting van de duinen liggen kwelders die door het getij en het bezinken van fijn sediment steeds hoger zijn komen te liggen. Deze dynamische processen hebben tot een enorme rijkdom aan gradiënten en overgangen geleid.



Kwelder op Schiermonnikoog (bron: beeldbank Rijkswaterstaat)



Duinen van Schiermonnikoog (bron: Wetterskip Fryslân)



EIGEN KARAKTER SCHIERMONNIKOOG

Per land zijn er verschillen tussen de Waddeneilanden waar te nemen. Dit heeft te maken met de keuzes die door de eeuwen heen door (rijks)overheden zijn gemaakt over onder meer landbezit, beheer, gebruik en waterveiligheid. Over het algemeen hebben de Nederlandse Waddeneilanden brede lege stranden met grote uitgestrektheid, een met bossen verdichte kern van duinen en een aangedijkte zuidzijde met zeekleipolders. Ook binnen de Waddeneilanden in Nederland zijn accentverschillen aan te geven. Dat komt onder meer door de solitaire ligging waardoor men zich moest aanpassen aan de omstandigheden. Dat heeft een eigen, meer onafhankelijke ontwikkeling mogelijk gemaakt. Men moest het met elkaar rooien op de eilanden.

Weids en ruig

Schiermonnikoog is een klein en overzichtelijk eiland. Juist door de relatief kleine omvang van het eiland zijn de natuur, wind en zee ruim aanwezig. Het is er ruig en weids. De leegte, duisternis, en de stilte dragen bij aan deze beleving. Het geluid van de zee, de wind en de natuur overheersen.

Dynamiek en natuurlijke processen

De primaire kring heeft naar verhouding tot het eiland een beperkte omvang en bestaat uit duinen en de Zeedijk. Natuurlijke processen zijn op Schiermonnikoog sterk aanwezig. Met name buiten de primaire kering. De contour van de kustlijn is steeds aan veranderingen onderhevig met name aan de westzijde op de eilandkop. Het Weststrand verschilt in decennia sterk in breedte en wordt soms door stroomgeulen doorsneden. De breedte van het strand is sterk gerelateerd aan de aanlandingsbanken die van west naar oost over de eb-delta 'wandelen' en uiteindelijk verhelen met de eilandkop. Het Rif aan de zuidoostzijde is vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw sterk gegroeid en lang een hoge zandplaat/ strand geweest, maar ongeveer de laatste tien jaar komt het steeds meer onder water te liggen. Aan de oostzijde heeft de zee vrij spel en is er soms sprake van 'washovers' tussen Noordzee en Waddenzee.

De dynamiek in de geulen rondom Schiermonnikoog is minstens zo hoog als boven water op het eiland zelf, en bepaalt voor een groot deel wat er boven de waterlijn aan veranderingen waar te nemen is. Dat is goed te zien aan de oostzijde van het eiland waar de geul 'Eilanderbalg' zand en kweldergronden aanvreet.

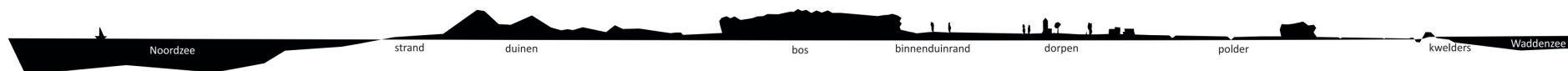
Gradiënten, overgangen en schakeringen

Door de tijd heen zijn de natuurlijke processen steeds meer beteugeld door onder meer het vastleggen van duin met helm, het aanbrengen van stuifduinen en de aanleg van de Zeedijk. Ondanks dat is het op Schiermonnikoog naar verhouding ruiger en meer dynamisch dan op de andere Nederlandse Waddeneilanden. Nat en droog gaan vloeiend in elkaar over, wat zich vertaalt in een rijkdom aan natuurlijke gradiënten. Het gaat om 'het totale scala aan gradiënten op de eilanden, vanaf het strand, via de duinen, de binnenduintrand en de polders tot aan de Waddenkust. Deze gradiënten zijn nog steeds aan elkaar gekoppeld door duinbeken, die in slenken overgaan' (Grutsk op e Romte!).

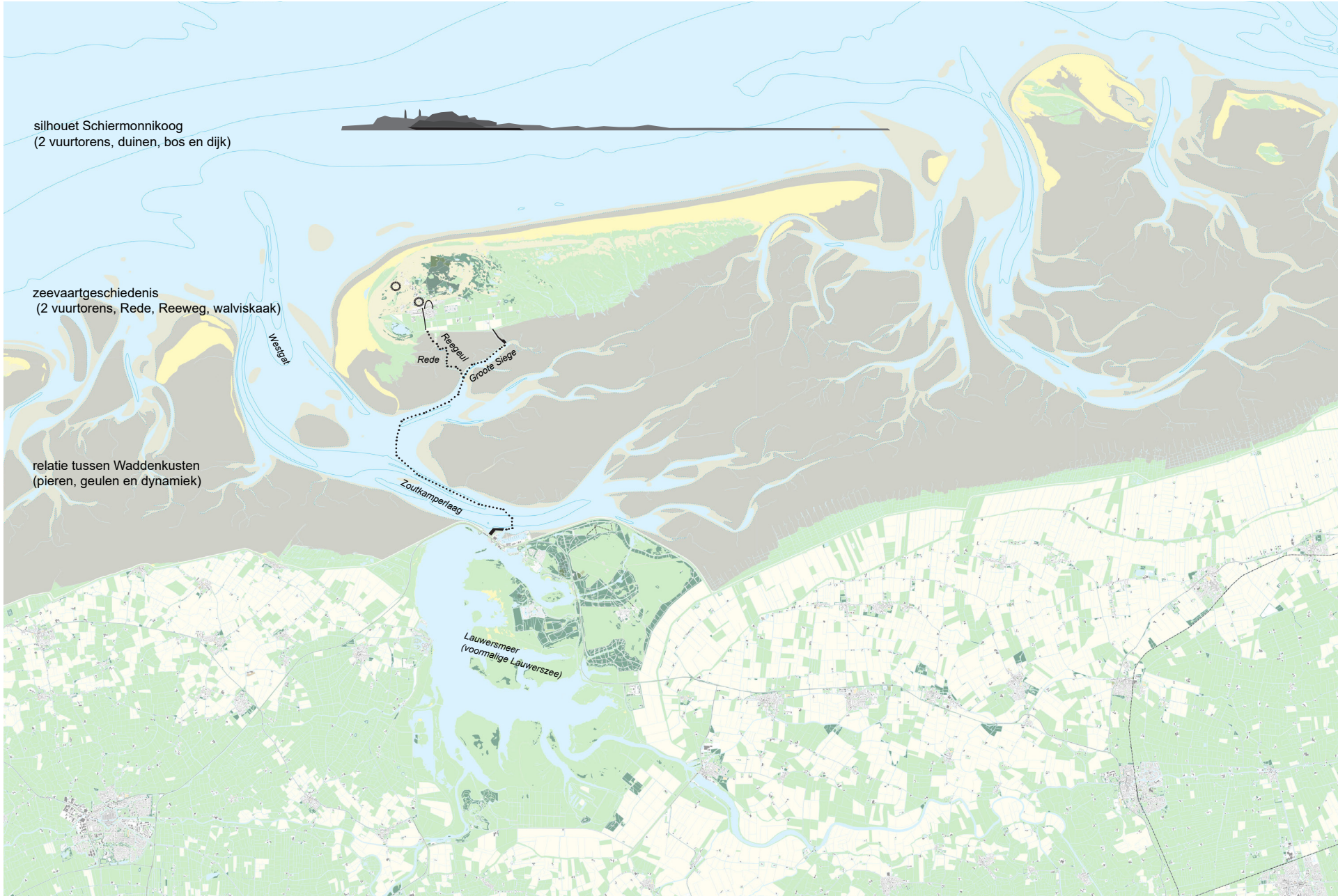
Binnen de primaire kering van de duinen en de Zeedijk zijn de processen minder dynamisch. Hier zijn weer andere, sterker gecultiveerde overgangen en schakeringen ontstaan. De binnenduintrand van de Groenglop tussen duin en polder is een voorbeeld daarvan, maar ook de Westerplas, die ontstaan is door het actief afsluiten van de Westerkwelder van de Waddenzee met een stuifdijk tot aan de Zeedijk.

Helder contrast tussen natuur en cultureel landschap

Het eiland heeft een ruime, dynamische en natuurlijke buitenrand en een kleine culturele kern. Omdat sterk dynamische natuur direct naast gecultiveerde landschappen ligt, ontstaan contrasten tussen natuurlijke elementen als duinen, kwelders, strand en slenken, en cultuurelementen als dijk, de orthogonale landbouwpolder, het lintdorp en recreatieve voorzieningen. De helderheid van het contrast zorgt voor een nog betere waarneming en beleving van zowel natuur als cultuurlandschap.



Gradiënten, overgangen en schakeringen van Noordzee tot en met Waddenzee (bron: Grutsk op e Romte!)



Herkenbare relatie tussen beide Waddenkusten

Uniek aan Schiermonnikoog is dat het eiland ook aan de westzijde groeit. Dit is het gevolg van het afsluiten van de Lauwerszee, een voormalig zeegat die een inham vormde in de kustlijn van Fryslân en Groningen. Omdat er minder water door de Zoutkamperlaag en het Westgat stroomde (minder getijdenvolume) nam de erosieve kracht af en kon de sedimentatie toe nemen. Dit kenmerk legt een specifieke relatie tussen het eiland met de tegenoverliggende kust van de Waddenzee aan het vaste land. Onder water verbonden door de geul via de aftakking 'Groote Siege' naar Schiermonnikoog. Beide veerdammen van de veerdienst Lauwersoog -Schiermonnikoog zijn hier de zichtbare expressie van.

Aanwezige zeevaartgeschiedenis

Op Schiermonnikoog is het duidelijk dat de bewoners niet alleen achter de duinen en de dijk schuilden. De vroege bewoning was wel op landbouw gericht maar in de 16e eeuw werd de zeevisserij steeds belangrijker en onderdeel van handel met het Oostzeegebied. Later, in de 18e eeuw kwam daar de walvisvaart bij. De Westelijke en Oostelijke Reeweg vormen nog steeds de verbinding tussen dorp en zee. Tussen waar ooit de Reede met de vissersvloot voor de kust lag en waar nu in de naam Reegeul en Rede rond de Waddenhaven daar nog aan herinnert. De walviskaak staat nog als een poort in het dorp. De Noorder lichttoren (voorheen buitenkustlichttoren) en de Zuider lichttoren (binnenkust lichttoren) benadrukken het belang van de herkenbaarheid van de kust, en de bereikbaarheid van het eiland.

Eenvoud en herkenbaarheid van het silhouet

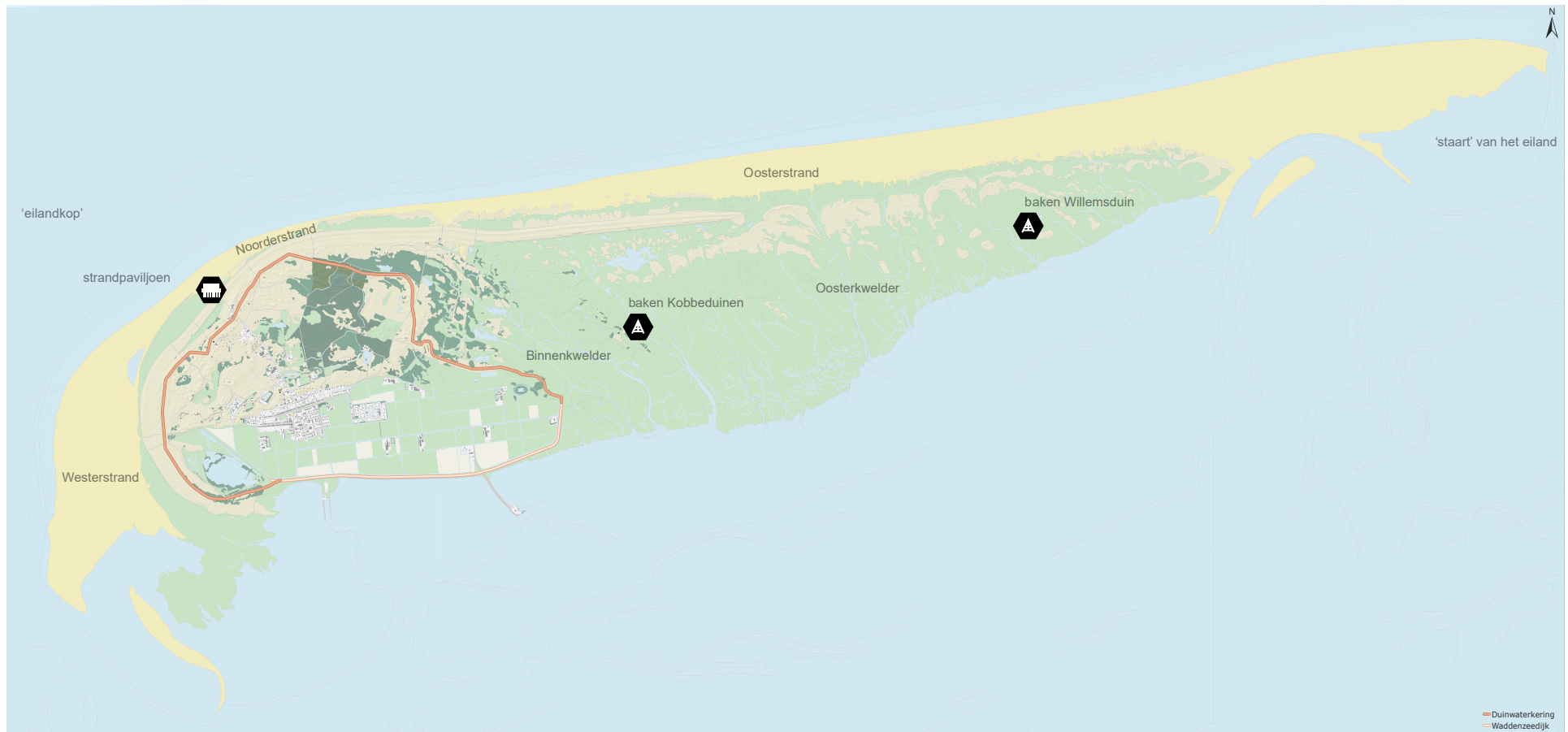
Kenmerkend is de eenvoud van het silhouet van Schiermonnikoog. Een zich naar het westen steeds hoger opbouwend eiland met duinen en daarop het bos en de twee vuurtorens op de Westelijke kop, en naar het oosten een steeds meer in de zee overgaand eiland. Gezien vanaf Lauwersoog wordt de opbouw aangezet en verhelderd door de strakke lijn van de Zeedijk die als rechte plint tegen het silhouet afsteekt.



Zicht op Schiermonnikoog vanaf Lauwersoog



silhouet Schiermonnikoog (vereenvoudigd)

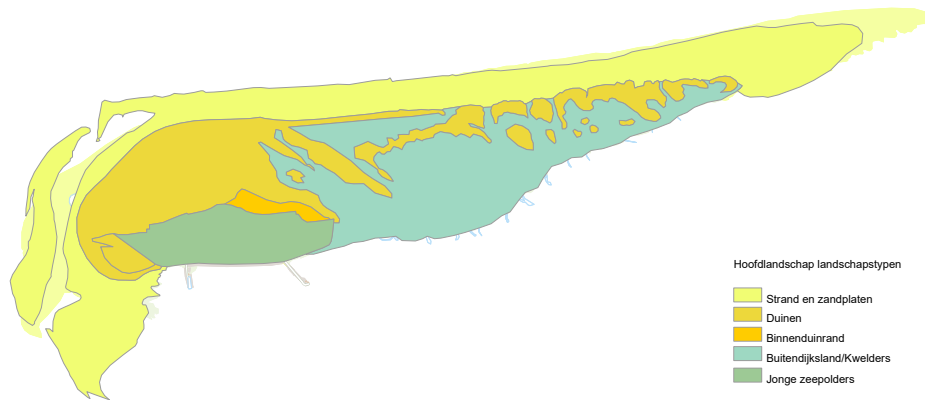


Dynamische buitenrand met stranden, zandvlaktes en kwelders, 'veilige kern' binnen de primaire kering door de duinen (rode lijn is de legger) en op de Zeedijk

KENMERKENDE DEELGEBIEDEN

Schiermonnikoog heeft een dynamische en natuurlijke buitenrand met stranden, zandvlakte, kwelders en wadplaten en een veilige kern. Deze valt ruimtelijk onder te verdelen in de duinen, de binnenduintrand, de jonge zeepolder en de Zeedijk. Daartussen zijn zowel scherpe overgangen als overgangen met veel gradiënten aanwezig.

De duinen (specifiek de legger) en de Zeedijk vormen de kering, het waterkerend landschap ligt in de overgangen, zowel naar binnen als naar buiten. Vanwege de beperkte omvang van Schiermonnikoog en de vele samenhangende overgangen rondom de kering worden hier de ruimtelijke en cultuurhistorische kenmerken en waarden van een ruim deel van het eiland beschreven.



Landschapstypen (bron Landschapstypenkaart provincie Fryslân & CHK 2)

DYNAMISCHE BUITENRAND

Stranden en zandvlaktes

Eb en vloed zorgen voor de dagelijkse dynamiek en variantie in de beleving van het strand en de zee. Wind en zee zorgen voor verplaatsing van het zand en de vorming van geulen en kleinen duinen. Het gebied is constant in beweging.

De stranden van Schiermonnikoog zijn breed en ruim. Het zijn open gebieden met weidse vergezichten. De zee is niet leeg. Daarop uitkijkend zijn ook een windmolenpark en een boorplaatvorm zichtbaar. Aan de 'eilandkop' ligt het Westerstrand, die ter hoogte van de Badweg overgaat in het Noorderstrand. Bij de strandovergang van de Badweg staat een strandpaviljoen. Het Noorderstrand is het smalste deel. Het wordt weer breder vanaf paal 7 bij de strandovergang van de Reddingsweg. Vanaf de Stuifdijk, bij paal 10 wordt gesproken over het Oosterstrand. De 'staart' van het eiland is een zandvlakte.

Kwelders en wadplaten

De dagelijkse dynamiek van eb en vloed wordt hier heel anders beleefd dan aan de Noordzee. Bij vloed is de Waddenzee een watervlakte, bij eb worden de natte glinsterende wadplaten zichtbaar met de geulen, kreken en prielen die er door heen stromen. Eiland en wad lijken in elkaar over te gaan. Het wad is open en biedt een vrije blik over de Waddenzee. De kust van de noordelijke provincies ligt aan de horizon.

De kwelders liggen in die overgang. Het is natuurlijk aangeslibd land met veel gradiënten en daarom veel variatie in begroeiing. Vanaf de hoge delen van de kwelder, tegen de duinen aan, liggen slenken of slinken die doorlopen in het wad. Bij vloed raken deze gevuld en zetten sediment af als het water tot over de kwelder heen kan stromen. Bij eb stromen de slenken weer grotendeels leeg. Naast transport van zeewater wordt ook zoet water uit de duinen via de slenken afgevoerd.

De kwelder tussen de Kooiduinen en Kobbeduinen heet de Binnenkwelder. Voorbij de Kobbeduinen wordt van de Oosterkwelder gesproken. Binnen de kwelders liggen losse duinen en duinpartijen.

De kwelders zijn open en grootschalig en vooral lage begroeiing. In het gebied liggen de bakens van de Kobbeduinen en de Willemsduin. Deze hadden een functie voor de scheepvaart en stammen uit de 18e eeuw. Door de kwelders lopen onder meer een paar paden, zoals het Waterstaatspad langs de Stuifdijk en het Vlierevalleipad. Deze laatste is een van de paden die gebruik werd door agrariërs om hooi en vee van en naar de kwelders te brengen, of voor als het geval zich voordeed, door jutters.



De primaire kering heeft naar verhouding tot het eiland een beperkte omvang en bestaat uit duinen (legger) en de Zeedijk

DUINEN

Duinen worden gevormd door het invangen van door wind verplaatste zanddeeltjes in planten of andere elementen op strandwallen. Mensen hebben de duinvorming beïnvloed door bijvoorbeeld het planten van helmgras of het plaatsen van schermen op het strand. De hoofdstructuur van de duinen wordt bepaald door de wind. De meest bepalende windrichting op de Waddeneilanden komt uit het noordoosten. Daarbij ontstaan vanuit individuele duinen gebogen duinenrijen die zich door verplaatsing door wind, afkalving en nieuwe aanwas ontwikkelen tot samengestelde duinboogcomplexen.

Het wordingsproces van duinen is goed te zien op Schiermonnikoog door de vele verschillende duintypen. Er zijn onder meer oude duinenrijen, jonge duinenrijen, gekerfde duinen en zich ontwikkelende embryonale duinen te onderscheiden. Naast deze hoofdzakelijk natuurlijk ontwikkelde duinen zijn er stuifdijken die actief door mensenhanden tot ontwikkeling zijn gekomen.

De duinen lopen uit richting de kwelder aan de oostzijde. In de duinvallei (voormalige strandvlakte) aan de noordoostzijde liggen duinmeren, kleine beekjes en prielen die in verbinding staan met slenken van de kwelder. Hierin zijn vele gradiënten te vinden in bodem, materiaal en zoet en zout water.

De legger in de duinen is samengesteld uit oude duinen, jonge duinen, en stuifdijken.

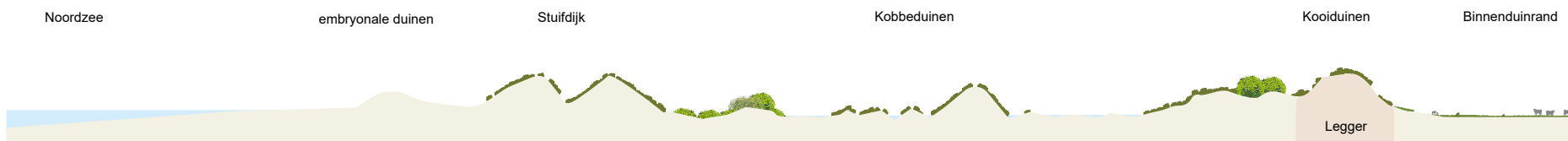
Gekerfde duinen

Op het oostelijk deel van het eiland ligt een door kerven onderbroken reeks van kleinere gebogen duingroepen. Het eiland wordt hier smaller en er is een directe overgang en verbinding met het kweldergebied. Het ritme van kerven en slenken houdt duidelijk verband met elkaar. De leesbaarheid van de dynamiek van duinvorming en kweldervorming, en de invloed van getijden is hier groot.

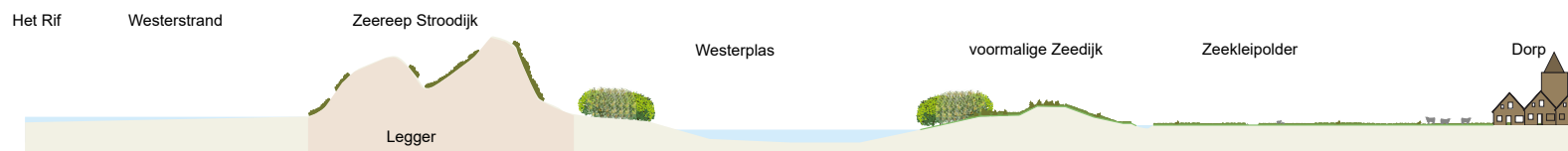
Oude duinenrijen

De Kooiduinen horen bij de oudere duinen. Het is onderdeel van een duinenrij die van zuidoost naar noordwest loopt, dwars door het hart (Oostduin) van het complex van duinen op Schiermonnikoog. Ook de duinenrij aan de zuidzijde, waar het dorp tegenaan ligt, bestaat uit oudere duinen.

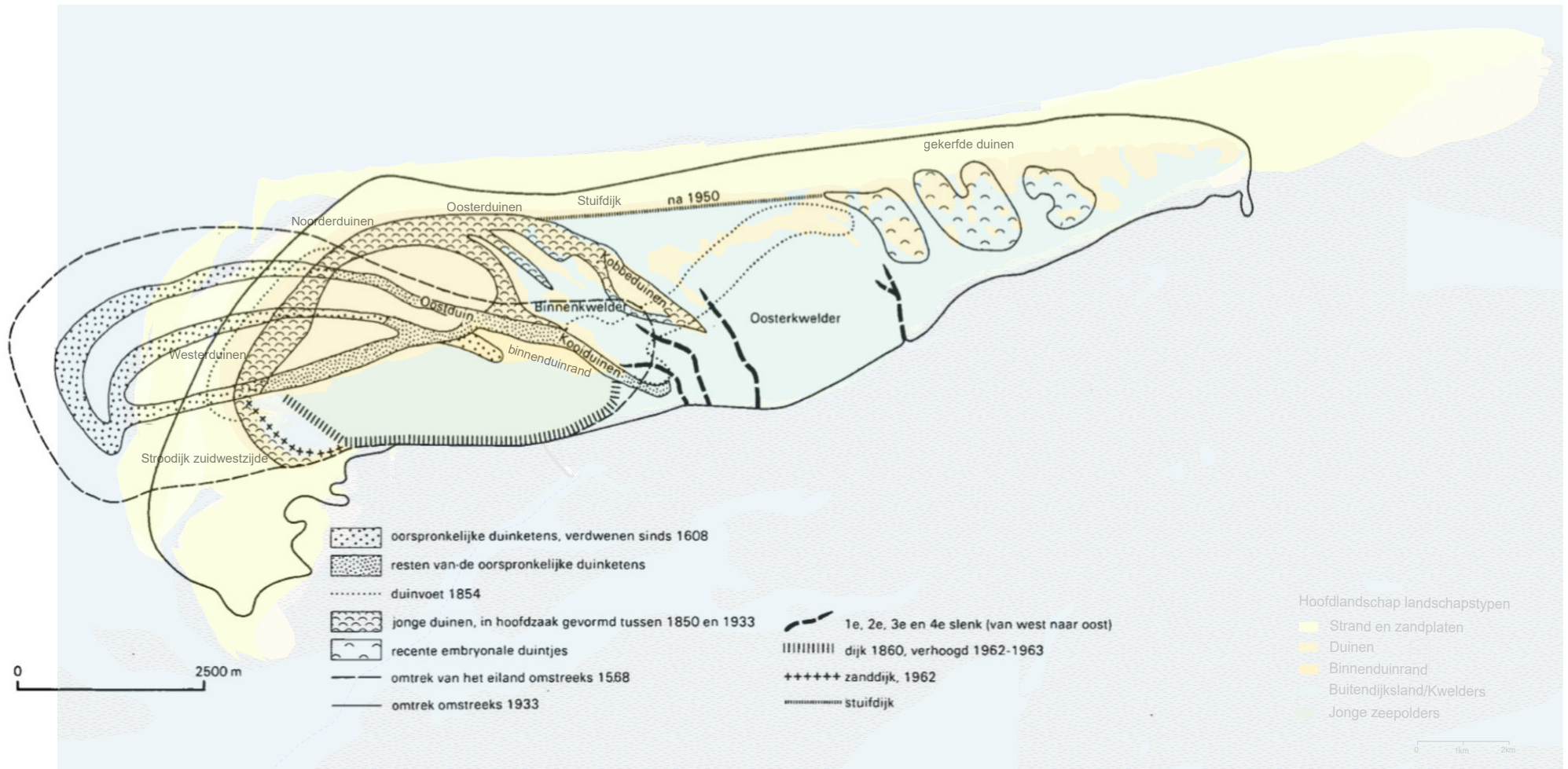
De Kooiduinen liggen niet direct aan de zee, maar midden op het eiland en kunnen worden beschouwd als uitlopers van een duinenboog. Deze kenmerken zich naast de specifieke oriëntatie en ligging vooral als smalle grillig lopende duinenrij. De Kooiduinen gaan aan de zuidzijde over in een lagere binnenduinarand. Aan de noordzijde ligt de Binnenkwelder. Deze kunnen overstromen. De Kooiduinen maken daarom onderdeel uit van de legger, de kering rond de kern van het eiland. Bij de overstromingen in de jaren '60 van de vorige eeuw zijn deze opgehoogd. Zand daarvoor werd uit de buurt gehaald. Zo is onder meer de Berkenplas ontstaan. Zand uit deze plas is ook voor de aanleg van de veerдам gebruikt.



Principeprofiel 1 (zie naastliggende pagina): van de Noordzee, door de Stuifdijk, de Kobbeduinen en de Kooiduinen en de binnenduinarand



Principeprofiel 2 (zie naastliggende pagina): van Het Rif, het Westerstrand door de Stroodijk, de Westerplas tot aan de voormalige Zeedijk



Oude en huidige duinen (bron: Schiermonnikoog, Onzichtbaar verleden. Lisanne Rietman, Rijksuniversiteit Groningen, oktober 2020)

Jonge duinenrijen

Schiermonnikoog verplaatst zich door de dominante zeestroming. De nieuwere duinenrijen liggen dan ook aan de buitenzijde en strekken zich verder naar het oosten uit. De Westerduinen, Noorduinen, Oosterduinen en de Kobbeduinen zijn jonge duinen.

- De Westerduinen, Noorduinen en Oosterduinen maken onderdeel uit van de zeeke ring. Het is een brede en hoge strook duinen langs de kust.
 - De eerste duinenrij, de zeereep, is in deze eeuw toegevoegd aan de jonge duinen. De zeereep is hoog en wordt op hoogte en zandvolume gehouden door helmgras, dat zand invangt. Deze duinenrij is daarmee meer kunstmatig en kent uiterlijke gelijkenissen met stuifdijken (zie volgende paragraaf)
 - Voor de zeereep, op het hoge strand liggen lage embryonale duinen.
 - De zeereep en de zone direct daar achter worden 'witte duinen' genoemd vanwege de meer dynamische omstandigheden en de zichtbaarheid van zand.
 - Daarachter liggen 'grijze duinen', waar meer beplanting zich kan vestigen.
- De Kobbeduinen zijn onderdeel van een duinboog met eenzelfde oriëntatie en opbouw als de Kooiduinen. Ze liggen midden in de kwelders, omringd door valleien en kreken en zijn lager dan de Kooiduinen.

Stuifdijken

Stuifdijken of zanddijken zijn ontstaan door het aanbrengen van schermen (van takken), stro, beplanting of een combinatie daarvan. Daarin werd zand gevangen waardoor zich een duinenrij ging ontwikkelen. Dit om de kust veiliger te maken. Het is al een oude vorm van bouwen met de natuur, net als de kwelderwerken aan de Waddenkust.

Vanaf het eind van de 19e eeuw zijn verschillende stuifdijken ontwikkeld aan de zuidwestzijde van Schiermonnikoog. Deze had als doel de Westerkwelder af te sluiten van de invloed van de zee en de kwetsbare zuidwesthoek van het eiland beter te beschermen. Er zijn diverse stuifdijken aangelegd, onder meer de Stroodijk, om dit te bewerkstelligen en een aantal daarvan is nog zichtbaar. Na de dijkdoorbraak in de jaren '60 van de vorige eeuw is deze stuifdijk met de Zeedijk verbonden. Daarmee verloor een deel van de Zeedijk de rol als primaire kering. De Stroodijk is een smalle, sterk gebogen duinstrook. De niet natuurlijke oorsprong van deze duinen is moeilijk af te lezen maar valt wel af te leiden uit het ontbreken van achtergelegen duinen, de aanwezigheid van de Westerplas, en de ligging van het voormalige tracé van de Zeedijk.

In de jaren '60 is ook begonnen aan de Stuifdijk aan de Noordzezijde, ten noorden van de Kobbeduinen. Oorspronkelijk was de bedoeling dat deze verder naar het oosten door zou lopen, maar de herstelkosten na diverse doorbraken waren te hoog. De Stuifdijk heeft waarde voor het eiland als een herinnering aan het verleden en het vele werk wat door de helmplanters is verricht. De Stuifdijk is erg recht en eenvormig en duidelijk herkenbaar als een ingreep van mensenhand. De Stuifdijk heeft een deel van de dynamiek van de natuur op het eiland verstoord.



Principeprofiel 3: (zie pagina 22) van de Noordzee, door de Noorderduinen tot aan de oude duinen aan de binnenduinarand bij het dorp



Principeprofiel 4 (zie pagina 22): van de Noordzee, door de Oosterduinen tot aan de Oude duinen aan de binnenduinarand



ELEMENTEN EN STRUCTUREN IN DE DUINEN

Bossen en valleien

Het duinencomplex is rijk aan reliëf en tussen de duinenrijen in liggen nattere duinvalleien. Valleien en laagtes ('glop') werden in het verleden ook als akkerlandjes of weilandjes gebruikt. Van nature zijn omstandigheden voor opgaande begroeiing beperkt. Daarom zijn duinen vaak open en is er ruimte voor verstuing van zand. De bossen zorgen voor een ander ruimtelijk beeld en beperken de natuurlijke dynamiek. Een groot deel bestaat uit naaldbos (hoofdzakelijk Corsicaanse en Oostenrijkse dennen) dat vanaf ongeveer 1915 aangeplant is door de toenmalige eigenaar van het eiland, Graaf Bernstorff; de Eerste dennen (zuidelijk) en Tweede Dennen. Het doel van de aanplant was houtproductie zoals stutpalen voor de mijnbouw. Bovendien kon met de aanplant van de dennen ook de verstuing een halt worden toegevoerd waar men in het dorp veel last van had. De dennen zijn nooit gekapt, maar door stormen zijn er delen van het bos opengewaaid. Op deze plekken zijn loofbomen gaan groeien. Het beheer is er nu op gericht de bossen geleidelijk van een naaldbos naar een gevarieerd bos te laten ontwikkelen. Delen van de Eerste Dennen en de Tweede Dennen zijn nu bosreservaten waar niet wordt ingegrepen in de monocultuur van dennen als herinnering aan de geschiedenis en ontwikkeling van het eiland.

Paden en wegen

De duinen worden door 3 hoofdassen doorsneden: de Badweg, de Prins Bernhardweg en de Reddingsweg, elk met hun eigen identiteit en uitstraling.

Reddingsweg als herinnering aan de scheepvaartsgeschiedenis

De Reddingsweg is in 1823 aangelegd voor het transporteren van de reddingsboot van het dorp naar het Noordzeestrand. Aan deze weg ligt ook de begraafplaats Vredeshof met drenkelingen en graven voor zeelieden. De begraafplaats is aangelegd om stoffelijke overschotten die op de kust aanspoelden een nette plaats te geven. Voorheen werden deze bij of in de duinen begraven. Dat is nog terug te horen in de naam 'Lyke dune' bij de Tweede Dennen. De Reddingsweg is nu een wandelpad. Het pad met begraafplaats vertellen een belangrijk verhaal van de scheepvaartsgeschiedenis van Schiermonnikoog.

Badweg als herkenbare as van de ontwikkeling van recreatie en toerisme

De Badweg is een belangrijke as dwars door het eiland, die vroeger de haven en voormalige pier direct via het dorp met de Noordzee verbond. De weg is na 1893 aangelegd naar een badhotel aan het Westerstrand. Daarmee werd een begin gemaakt aan de toerisme en recreatie als bron van inkomsten op Schiermonnikoog. In 1923 is het Badhotel bij een storm verloren gegaan omdat de zee steeds verder naar het oosten oprukte. De Badweg is te kenmerken als een recreatieve as door de duinen. Het is nog steeds de belangrijkste strandovergang met een strandpaviljoen. In de duinen langs de Badweg hebben zich terreinen met recreatiehuisjes, een camping en hotels ontwikkeld. Beide vuurtorens zijn ook aan deze as gekoppeld. Een deel van de recreatiehuisjes die onder de 'jonge bouwkunst' vallen zijn rijksmonument. De Noordertoren, de vuurtoren aan de Noordzee, met transformatorgebouw en lichtwachterswoning zijn dat ook, evenals de water- en vuurtoren (Zuidertoren) bij het dorp. Een ander

rijksmonument langs de Badweg is de Sint-Egbertkerk uit 1915. De Badweg en het ensemble van gebouwen wat eraan ligt laat de ontwikkeling zien van een op zichzelf levend eiland naar een eiland waar toerisme een grote rol in het dagelijks leven is gaan spelen.

Prins Bernhardweg als markering van de Tweede Wereldoorlog

De Prins Bernhardweg legt het verband tussen het eiland en de Tweede Wereldoorlog. Ook op Schiermonnikoog werden bunkers aangelegd als onderdeel van de Atlantikwall. Langs de weg is de bunker Wasserman in een van de hoogste duinen te vinden en bij de strandopgang liggen elementen van Schleidorp, waar troepen gelegerd waren. Over het eiland verspreid zijn meer elementen te vinden die hiermee samenhangen. Bunker Wasserman is nu een uitkijkpunt waar vrijwel het hele eiland kan worden overzien, bij Schleidorp is nu een bunker-museum. Elementen van de Atlantikwall zijn cultuurhistorisch waardevol.

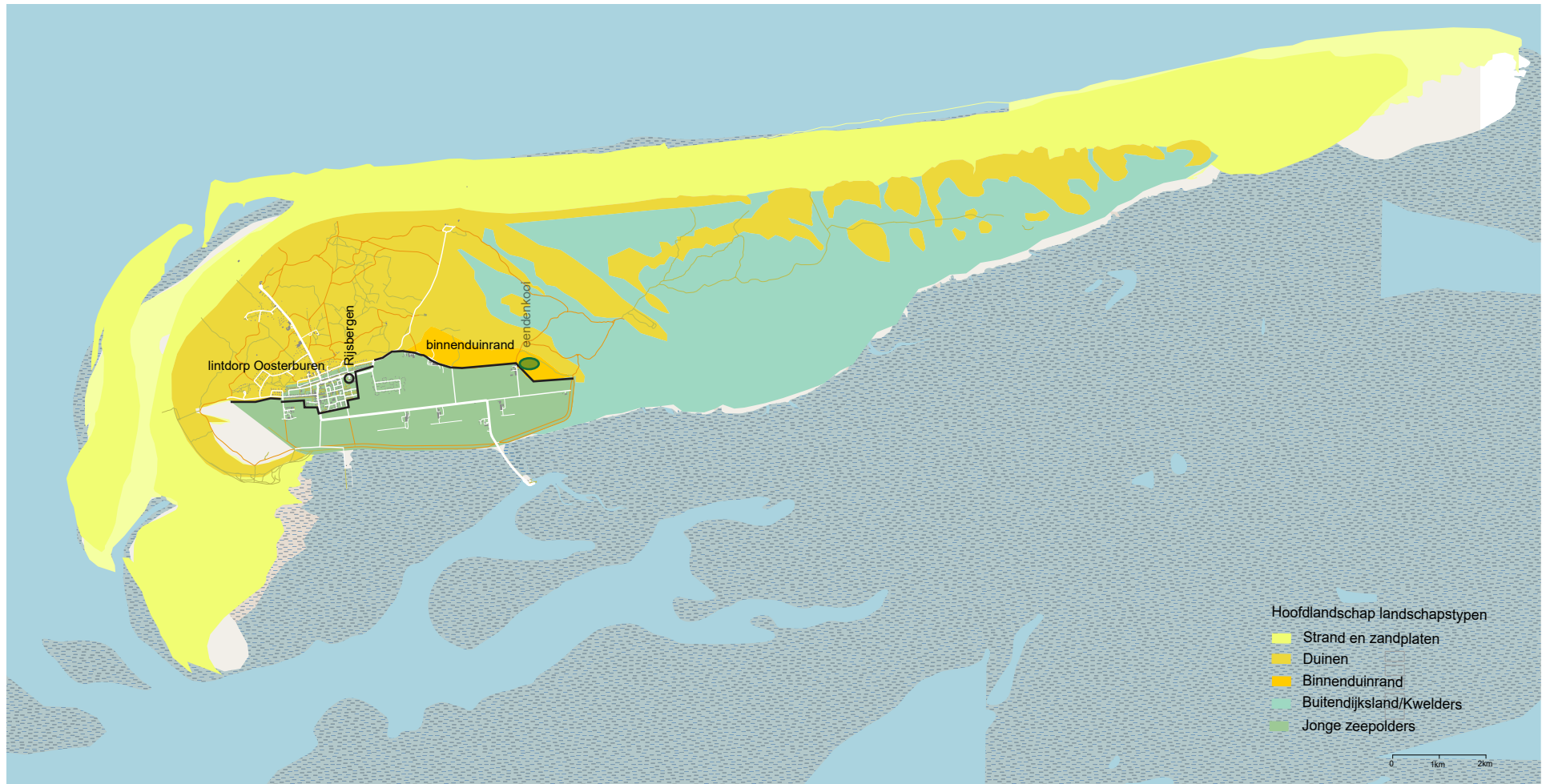
Een minder prominente route naar het strand is de Westerburenweg naar paal 2 op het Westerstrand.

Netwerk van paden met eilandverhalen door de duinen

Naast de hoofdassen zijn er nog vele paden door de duinen. Dit netwerk is nu belangrijk voor de recreatie en spreiding van bezoekers over het eiland. Maar ook voor de geschiedenis van het eiland. Sinds de aanleg van schelpenpaden in de duinen zijn oude loop- en rijpaden in onbruik geraakt. De meeste van deze paden zijn overgroeid met struikgewas zoals de Burgermeester van den Bergpad, het Torenpad, het Jacobspad, het Kronkelpad en het Cornelis Visserpad. Voor een deel waren dit ook jutterspaden. De oude paden waren vaak gemerkt met een granieten paal met het merk NK. Het verhaal gaat dat sommige inwoners van het eiland een duinverbod hadden in verband met stroperijen. Zij mochten zich niet buiten deze gemerkte paden begeven. Op het hoogste punt van het Minne Onnespad, bij de Westerplas, staat een stenen paal ('Elstienen Pail'). Verderop staat er tussen het riet ook nog één. Deze zijn van waarde voor de eigendomsgeschiedenis en markeren de grens tussen staatsbezit en bezit van de opeenvolgende particuliere eigenaren van Schiermonnikoog.



Wandelroute door de duinen



DE BINNENDUINRAND

Heldere begrenzing duinen naar de zeepolder

In de overgang van de duinen naar de jonge zeepolder ligt een tussenzone; de binnenduinrand. Van oorsprong lag hier van west naar oost over de hele lengte een weg aan de voet van het duinencomplex, hieraan is het dorp onder meer ontwikkeld. De begrenzing van de binnenduinrand bestaat nu uit de dorpsrand en buiten het dorp uit de wegen zoals de Westerburenweg en de Kooiweg. De binnenduinrand kan onderverdeeld worden in het dorp en de open binnenduinrand.

Open binnenduinrand

De Groenglop is een open zone tussen de Kooiweg en de Kooiduinen tot aan de oostelijke punt van de zeedijk. De binnenduinrand is nu vrij laag en vlak, maar bestond ooit deels uit lage duinen. Deze zijn afgegraven voor het zand en ten behoeve van agrarisch gebruik. Dat gebruik is al snel losgelaten vanwege de ongunstige condities. De Groenglop is nu een vochtig natuurlijk gebied met microreliëf.

Bij de aandijking van de Jonge Zeekleipolder is in 1861 een eendenkooi in de overgang naar de binnenduinrand aangelegd. De eendenkooi ligt midden in de open zone van de binnenduinrand en steekt daar als losliggend gesloten element met een ovale singelbeplanting sterk tegen af. Ook de begrenzing met sloten en de Kooiweg maakt het als eenheid herkenbaar. De eendenkooi markeert een belangrijke stap in de ontwikkeling van een sterker gecultiveerd eiland.

Helder afgebakend lintdorp

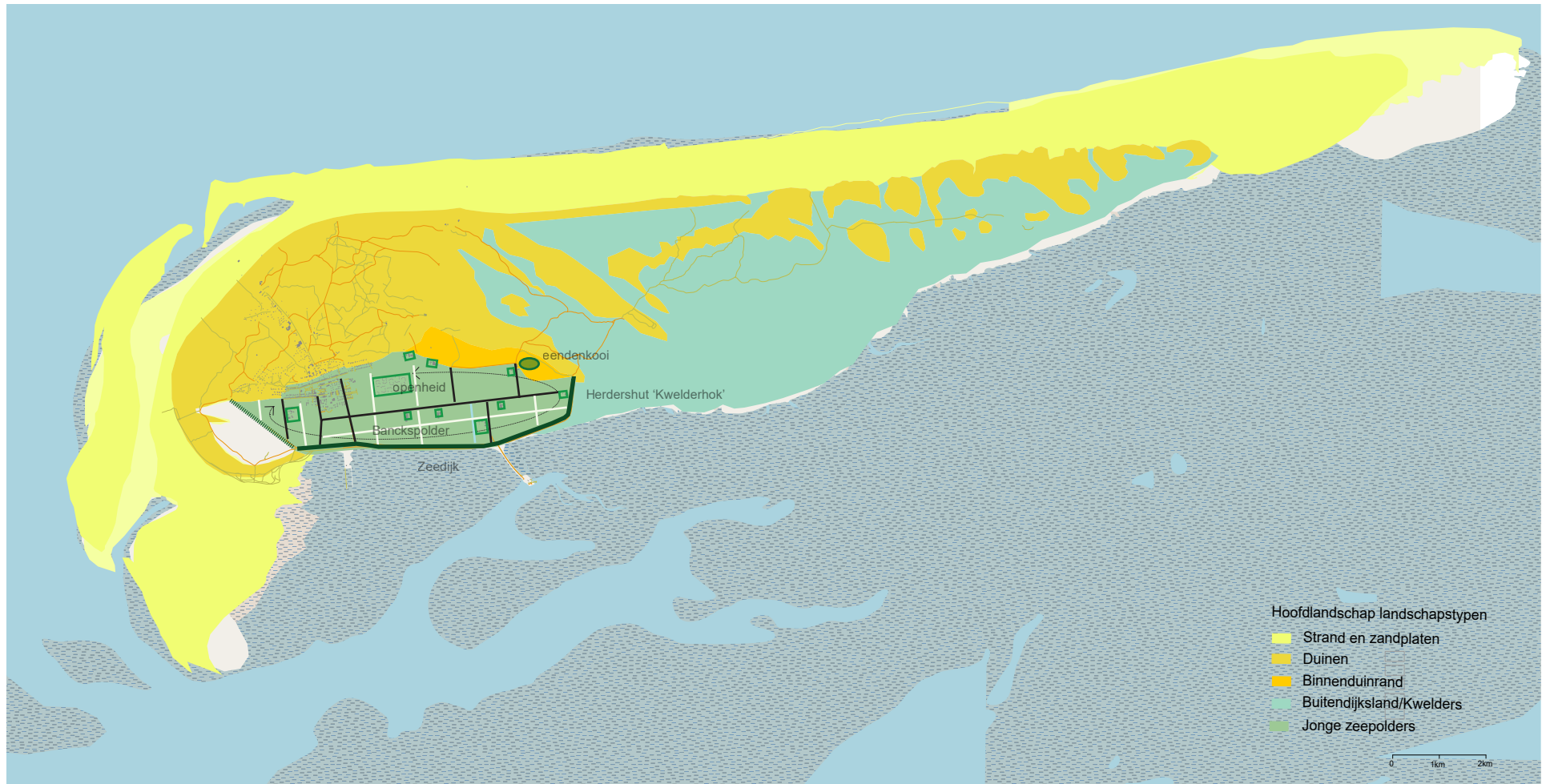
Het dorp van Schiermonnikoog staat ook als Oosterburen bekend. Het ligt op hoger gelegen eel aan de rand van de duinen naar de diepere polder. Het is een wegdorp en in 1720 door de familie Stachouwer opgezet. De gestructureerde opbouw komt voort uit de planmatige bouw van het dorp nadat andere dorpen en huizen in stormen en duinverstuing verloren waren gegaan. Het oude dorp is herkenbaar aan het strakke, opeengepakte lint van huizen met een ruime groene zone. Sinds 1969 is het beschermd stads- en dorpsgezicht volgens de Monumentenwet.

Dwars op het lint is het dorp van oudsher met de Waddenkust verbonden via de Reeweg en de Oosterreeweg. De oriëntatie van de wegen steekt nog licht afwijkend af tegen het grid van de zeepolder. Nieuwere delen van het dorp zijn in de duinen en duinrand ontwikkeld en in het zuidoosten van het oude lint op een hoger deel in de polder. Door de rechte, veelal groene randen heeft het dorp een vrij heldere begrenzing.

Een bijzonder element in de dorpsrand is (voormalig klooster) Rijsbergen. Dit was vroeger een slot en woonhuis voor de (verschillende) eigenaren van het eiland.



Binnenduinrand met op de achtergrond de Kooiduinen



JONGE ZEEPOLDER

Sporen van oude dijken

De eerste bewoning en landbouwgronden op de kwelder en binnenduinenranden werden door bewoners en eigenaren zelf of in klein collectief beschermd met kadijken/mientdijken. Hierdoor ontstond een stelsel van kades, met name rond de gronden van het hoger liggende dorp. Een deel van deze kadijken zijn als walletjes nog herkenbaar, zoals rond Rijsbergen. Daarnaast zijn op een aantal plaatsen nog kolken overgebleven van dijkdoorbraken, in feite erosiegaten die ter plekke van de doorbraak door stroming zijn ontstaan. Langs de Oosterreeweg ligt een dobbe die als drinkplaats voor vee werd gebruikt. Veel van dergelijke dobben zijn verdwenen. De restanten van dijken en dobben zijn van belang voor de cultuurhistorie.

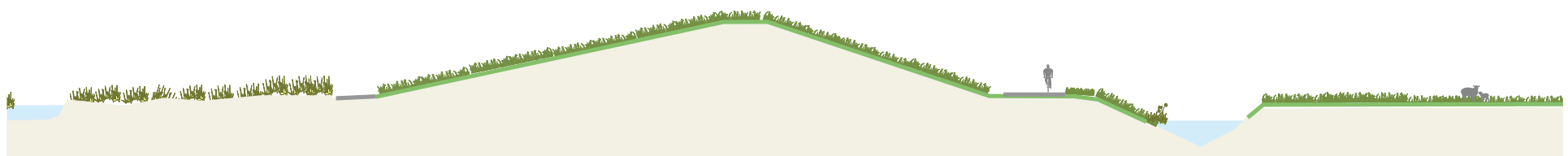
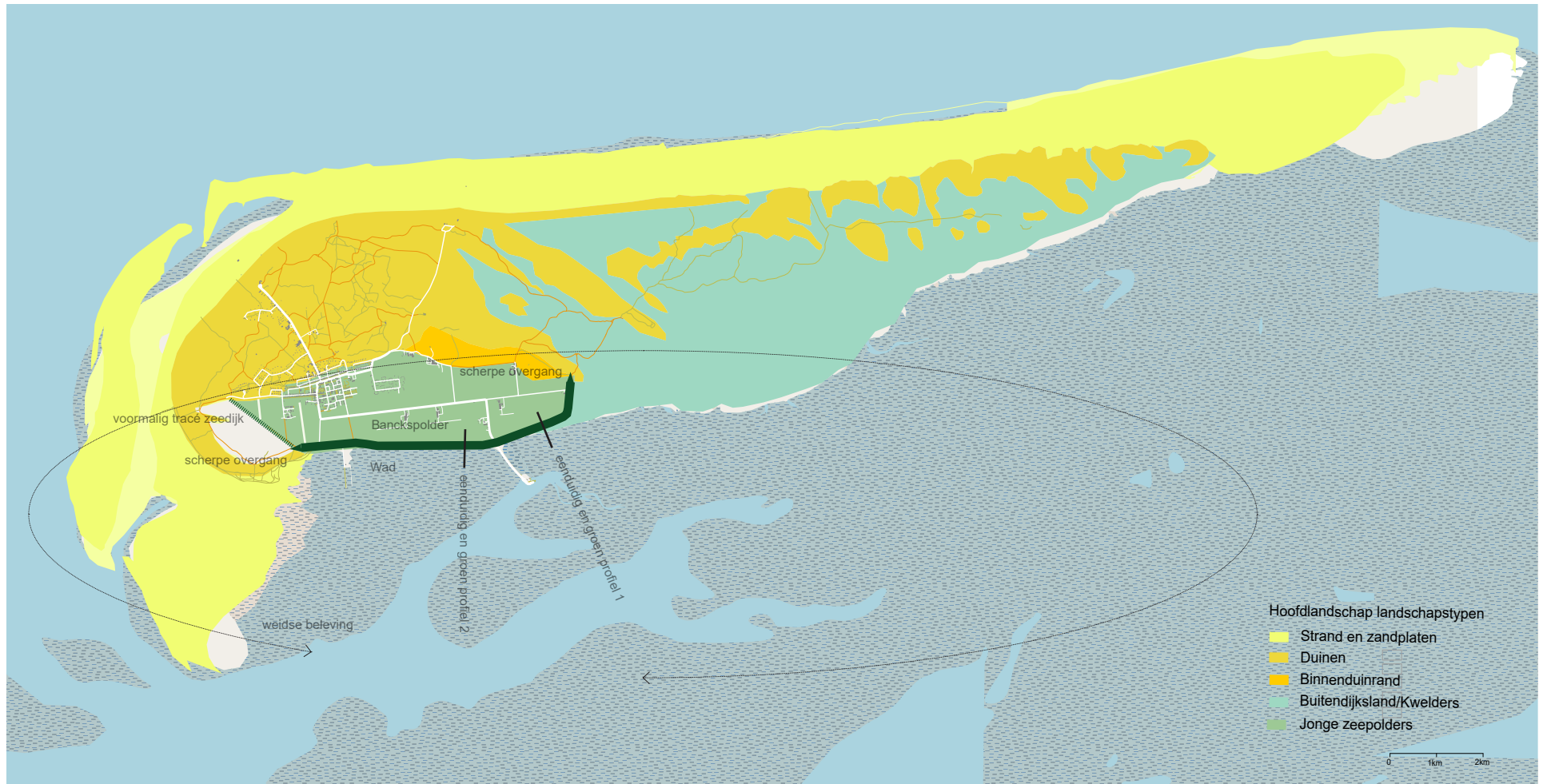
Structuur en openheid Banckspolder

Nadat het eiland onder beheer kwam van mr. Banck, wordt werk gemaakt van de waterveiligheid en ook de bedrijfszekerheid van de eilandbewoners. In 1862 werd de Zeedijk opgeworpen en integraal daarmee de Banckspolder ontgonnen. Onderdeel van de ontginning en cultivering was de aanleg van de eendenkooi in overgang naar de binnenduinenrand bij de Kooiduinen. De Banckspolder is een kenmerkende jonge Zeepolder met een orthogonale structuur, opgezet vanuit een middenweg, de Heereweg. Aan de Heereweg werden nieuwe agrarische bedrijven opgericht. Twee daarvan, de Heereweg 2 en 8 zijn vanwege hun verschijningsvorm cultuurhistorisch waardevol (jongere bouwkunst). Oudere bedrijven in de binnenduinenrand profiteerden ook van de landaanwinning.

De Banckspolder is open. Vanaf de dijk kan doorgekeken worden tot aan de binnenduinenrand en andersom. De erven aan de Heereweg liggen daar als groene eilanden in. In de loop van de tijd zijn er 3 grotere (groene) eilanden aan toegevoegd; bungalowpark 'De Monnick' ten oosten van het dorp, een bedrijventerrein ten zuidwesten van het dorp en de RWZI en milieustraat aan de Veerweg dicht bij de dam naar de Veerhaven. Dit laatste gebied wordt als eerste gepasseerd bij aankomst op het eiland. De uitstraling en inpassing binnen de zeepolder daarvan kan worden verbeterd. In het oosten van de Banckspolder staat op het terrein van het veldstation van de Rijksuniversiteit van Groningen een herdershut, ook wel het 'Kweldershok'. De hut is een herinnering aan de beweiding van de kwelders; hier kwam het vee in de avond naar toe, onder meer om te drinken. Het staat in de overgang tussen de binnenduinenrand, de zeepolder, de zeedijk en de kwelders.



Banckspolder vanaf de Zeedijk ten westen van de Reeweg met sporen en restanten van oude dijken en dobben.



Eenduidig en groen profiel 1: Zeedijk met smalle kwelderrand

ZEEDIJK

Eenvormige lineaire groene zeedijk als scheidslijn tussen wad en polder

Aan dijken wordt altijd doorgebouwd. Daarbij verandert de dijk door de tijd heen van gezicht, zowel door techniek als door nieuwe inzichten over de waarden en functies van de dijk. In februari 1962 brak de Waddenzeedijk door als gevolg van een combinatie van de aanleg van de pier, die zorgde voor een zwakke plek in de dijk, en een zware zuidwesterstorm. Hierdoor kwam een groot deel van de polder onder water te staan. Als gevolg van de dijkdoorbraak is de Zeedijk vervolgens verstevigd en op deltahoogte gebracht. De toenmalige asfaltdijk werd vervangen door een met gras beklede dijk. In 1988 werd de dijk versterkt met een bitumenlaag.

De Zeedijk zoals we die nu kennen is robuust; een helder en eenvoudig vormgegeven groen lijnelement dat van 'duin naar duin' loopt en steekt als strakke lijn af tegen het geaccidenteerde en gevarieerde silhouet van het eiland. Het dijklichaam is hoofdzakelijk oost-west georiënteerd, en met een naar het noorden draaiend verloop aangesloten op de duinen. De Zeedijk vormt een scheidslijn tussen de zeepolder, het wad aan de zuidzijde en de kwelder aan de oostzijde.

Dijk met weidse beleving

De dijk ligt hoog en vrij in de ruimte en maakt de beleving van het Wad en het eiland in al zijn weidsheid mogelijk.

Scherpe overgang van Zeedijk naar duin

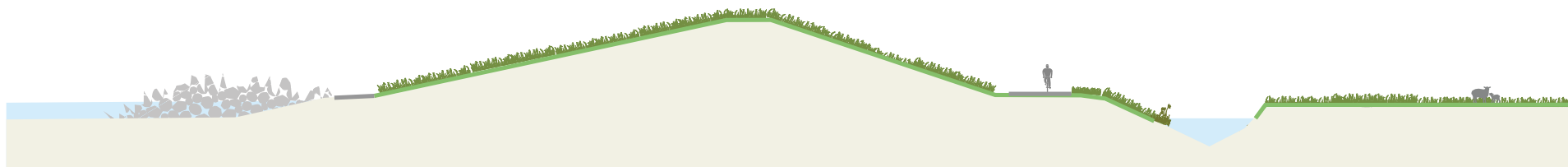
In het silhouet van Schiermonnikoog steekt de Zeedijk af door de strakke lijnvoering. Daarbij loopt de Zeedijk een scherpe snede over in de duinen. De snede wordt helder gemaakt door de paden aan beide zijden van de dijk die hier het talud oplopen en samenkomen. Aan de zijde van de Westerplas is de aansluiting minder helder vanwege een grof grondlichaam dat noch dijk noch duin is.

Eenduidig en groen profiel

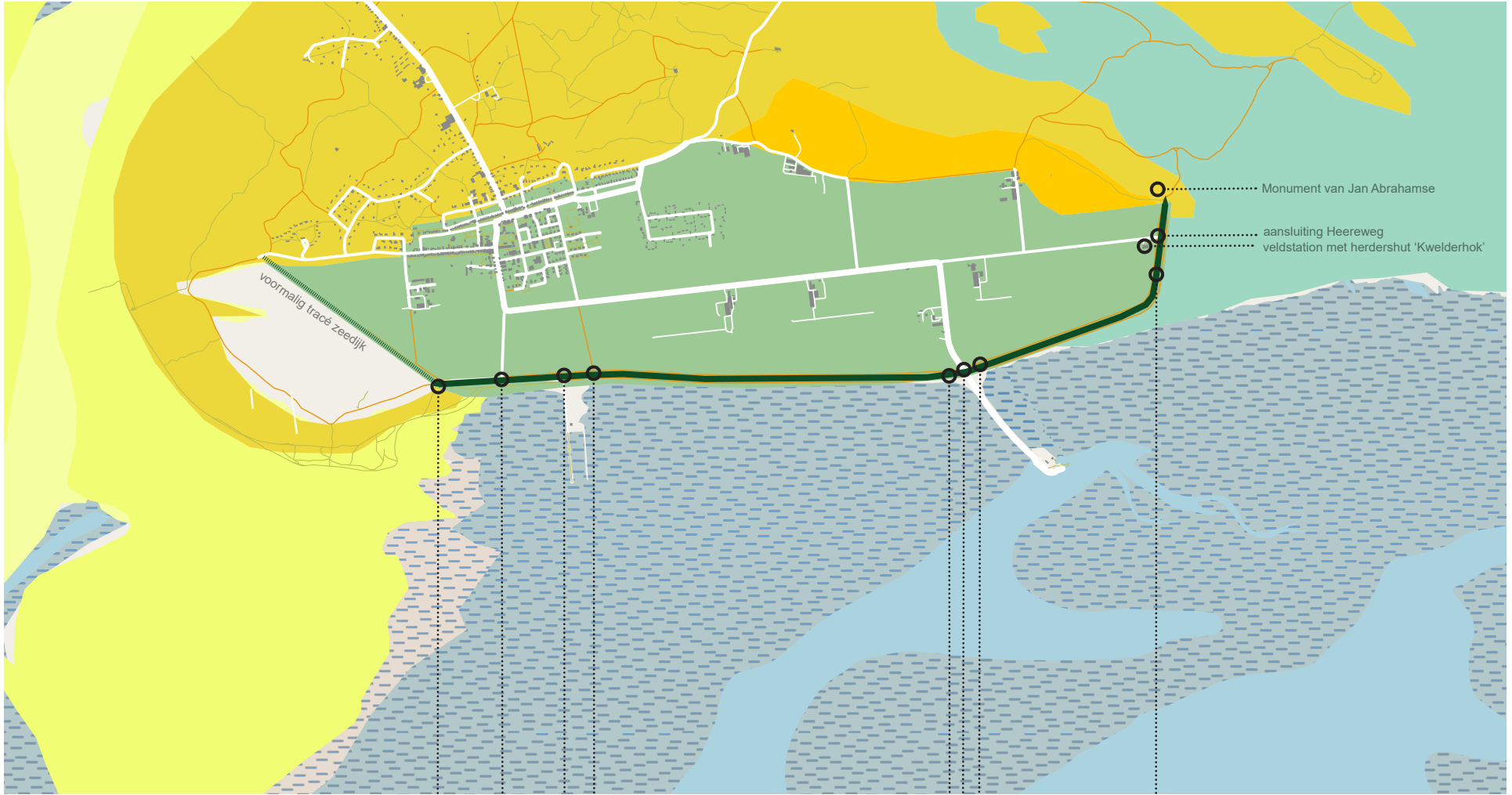
De dijk heeft een kenmerkende profielopbouw met in het hart een met gras begroeid (groen) binnentalud, kruin en buitentalud. Ook de binnenberm is met gras bekleed. Daarop ligt een pad in asfalt/bitumen. De teensloot zorgt voor een heldere begrenzing van het dijklichaam aan de zijde van de zeepolder. Op de buitenberm ligt een wandelpad in asfalt/bitumen. In de aansluiting op de Waddenzee kan onderscheid worden aangebracht. Tussen de Waddenhaven en de pier ligt het wad direct aan de buitenteen. Deze is hier verstevigd met stortsteen. De beleving van slikranden aan de dijk is vrij uniek en wordt zo verhinderd. Ten westen van de Waddenhaven en ten oosten van de veerdam ligt er een smalle kwelderrand aan de buitenteen.



De groene Zeedijk



Eenduidig en groen profiel 2: Zeedijk met stortsteen



Bank van Banck

Monument op de dijk + dijktrap Reeweg

Waddenhaven en dijkopgang

dijktrap Oostereeweg

helicopterplatform
dam van de Veenweg
Wacht- en peilhuisje

hekwerk op de dijk

Voormalig tracé Zeedijk

Door het aansluiten van de Stuifdijk rond de Westerplas is een deel van het tracé van de Zeedijk overbodig geworden en als primaire kering uit de legger gehaald. Het dijklichaam is herkenbaar als voormalige Zeedijk, groen maar minder breed en 1,5 meter lager. Deze dijk groeit niet meer mee met de hogere eisen die aan de primaire waterkering worden gesteld. Omdat het dijkdeel een afwijkende richting heeft is het duidelijk herkenbaar. Ook de aansluiting op de Zeedijk, op het punt waar deze samenkomt met de stuifdijk is helder. Onder meer vanwege de naar de kruin van de Zeedijk oplopende verharde paden. De voormalige Zeedijk is nu een wandelpad dat goede uitzichten biedt op de Westerplad, het dorp en de polder.

Elementen op en structuren aan de Zeedijk

Op en aan de dijk zijn diverse elementen te onderscheiden die van belang zijn voor de beleving en de verbinding, maar ook van maatschappelijke, historische en culturele waarde zijn. Hiermee moet rekening worden gehouden bij de dijkversterking. Van west naar oost:

- de Bank van Banck, een monument ter ere van mr. Banck;
- een dijktrap aan de binnenzijde van de dijk in het verlengde van de Reeweg met het 'Monument op de dijk' (uitkijkpunt);
- de dijkopgang naar de Waddenhaven die vloeiend in het talud is verwerkt;
- de Waddenhaven aan de dijk, voormalige veerhaven en aanlandingspunt voor de scheepvaart (de reede van Schiermonnikoog);
- een dijktrap aan de binnenzijde van de dijk in het verlengde van de Oosterreeweg;
- de dam van de Veerweg waar men het eiland op komt;
- de passage van de Veerweg is verdikt, onder meer met een helioplatform. Dit vormt een onderbreking in het lineaire karakter van de Zeedijk;
- het wacht- en peilhuisje, met bankje;
- hekwerk op de dijk;
- de locatie van het veldstation met de herdershut 'Kwelderhok';
- de aansluiting van de Heereweg op de dijk;
- het monument van Jan Abrahamse (cartograaf, en één van de oprichters van de Waddenvereniging) bij het uiteinde van de dijk in de overgang naar de Kooiuidunen.



'slik aan de dijk'

KWALITEITEN, WAARDEN EN AANDACHTSPUNTEN

Op basis van de analyse kunnen vanuit het landschap en de cultuurhistorie kwaliteiten, waarden, aandachtspunten en kansen worden benoemd die van belang zijn voor de versterkingsopgave en het waterkerende landschap, en die samenhangen met de duin- en dijkversterking. Het is van belang deze integraal te bespreken en mee te nemen in de verkenningsfase waar gewerkt wordt aan de bouwstenen en de ontwikkeling van alternatieven. Ruimtelijke kwaliteit en de gewenste ontwikkeling van een uiteindelijk voorkeursalternatief kunnen dan samen opgaan.

KWALITEITEN EN WAARDEN

In de analyse zijn de belangrijke landschappelijke en cultuurhistorische kenmerken en elementen beschreven. Hieronder zijn ze per deelgebied tot de kern samengevat.

Eigen karakter van Schiermonnikoog

Er is een onderlinge samenhang tussen de Waddeneilanden als beschermende lijn op de rand tussen Noordzee en Waddenzee. Het ritme en de 'losse' ligging van de eilanden met daartussen zeegaten is karakteristiek. De min of meer geïsoleerde ligging en specifieke ontwikkelingsgeschiedenis zorgen per eiland voor eigen natuur en cultuur. Het karakter van Schiermonnikoog kent de volgende waarden:

- weids en ruig, wat terugkomt in de leegte, stilte en duisternis;
- dynamiek en natuurlijke processen, door zeestroming, getij, en wind, dit zorgt onder meer voor ontwikkeling van duinen en sedimentatie van slik rond de kwelders;
- gradiënten, overgangen en schakeringen, door de overgangen van land naar water en de grote dynamiek zijn gunstig voor de ontwikkeling van een rijke en gevarieerde natuur;
- helder contrast tussen natuur en cultureel landschap, door de dynamische en natuurlijke buitenrand en de kleine culturele kern met dijk, dorp en rationele polderverkeveling;
- herkenbare relatie tussen beide waddenkusten, door de onderlinge zichtbaarheid, de veerdienst en de veerdammen;
- aanwezige zeevaartgeschiedenis, het maritiem verleden wordt duidelijk door de vuurtorens in de duinen en de bakens op de kwelder, de oorspronkelijke reede en aanlandpunt ter hoogte van de huidige Waddenhaven, de Westelijke en oostelijke Reeweg van de dijk naar het dorp en de walviskaken aan de Reeweg in het dorp.;
- eenvoud en herkenbaarheid van het silhouet, met westelijk de hogere en golvende duinen en bossen met twee daarboven uitstekende vuurtorens, en oostelijk de lage kwelders waar het eiland over gaat in de zee. De strakke lijn van de Zeedijk steekt daar tegen af.

Dynamische buitenrand

De stranden en zandvlaktes, en de kwelders en wadplaten horen bij de dynamische en natuurlijke buitenrand van Schiermonnikoog. Deze is constant in beweging door erosie en sedimentatie. Een aantal eeuwen geleden lag het eiland meer westelijk en het is langzaam opgeschoven naar de huidige plek in het Waddenzeegebied.

Waarden van de stranden en zandvlaktes zijn:

- de Uithof, de locatie van de verdwenen agrarische vestiging van de Cisterciënzer monniken onder het Westerstrand, als verwijzing naar de naam, de ontwikkelingsgeschiedenis en de dynamiek van het eiland;
- brede, lege stranden, open, met grote uitgestrektheid en weidse vergezichten;
- het strandpaviljoen, dat uiting geeft aan de aantrekkelijke stranden en de bad-recreatie welke aan de basis stond voor het toerisme en de recreatie op het eiland.

Waarden van de kwelders en wadplaten zijn:

- het steeds wisselen van een grote watervlakte naar droogvallende platen met daar doorheen stromende krekken en prielen;
- de ruime vergezichten naar de kust van het vasteland;
- de openheid en grootschaligheid van het kwelder gebied met een de grote variatie in (veelal lage) vegetatie;
- De twee bakens en het stelsel van (oude) paden door de kwelder.

Duinen

Het duingebied van Schiermonnikoog heeft een grote afwisseling en diversiteit met kenmerkende culturele elementen. De waarden zijn:

- de verschillende herkenbare duintypes: oude duinen, jonge duinen, gekerfde duinen, en stuifdijken met daartussen duinvalleien;
- het onderscheid tussen natuurlijk gegroeide duinen en door mensenhand kunstmatig ontwikkelde duinen (stuifdijken);
- de rechte en eenvormige Stuifdijk als een herinnering aan het veiliger maken van het eiland in de jaren '60 van de vorige eeuw;
- de cultuuringrepen in het duingebied zoals de bosreservaten, het netwerk van paden en wegen door de duinen en de stenen palen;
- de zich onderscheidende dwarsverbindingen door de duinen:
 - Reddingsweg, als herinnering aan het scheepvaart verleden, met begraafplaats Vredenhof;
 - Badweg, als herkenbare as van de ontwikkeling van recreatie en toerisme en ensemble met onder meer (rijks) monumenten zoals de vuurtorens, recreatiehuisjes en de St Egbertkerk;
 - Prins Bernhardweg, als markering van de Tweede Wereldoorlog met de bunker Wasserman op een van de hoogste duinen en de bunkers bij Schleidorp.

Binnenduinrand

De binnenduinrand vormt het overgangsgebied tussen duinen en zeepolder en bestaat uit een open en natuurlijke zone en het dorp. De waarden zijn:

- de heldere begrenzing van de binnenduinrand en afbakening van het dorp aan de zijde van de zee-polder;
- de open binnenduinrand met microreliëf;
- de ovaal-vormige eendekooi binnen een singelbeplanting;
- karakteristiek wegdorp en tevens beschermd stads- en dorpsgezicht Oosterburen.

Jonge zeepolder

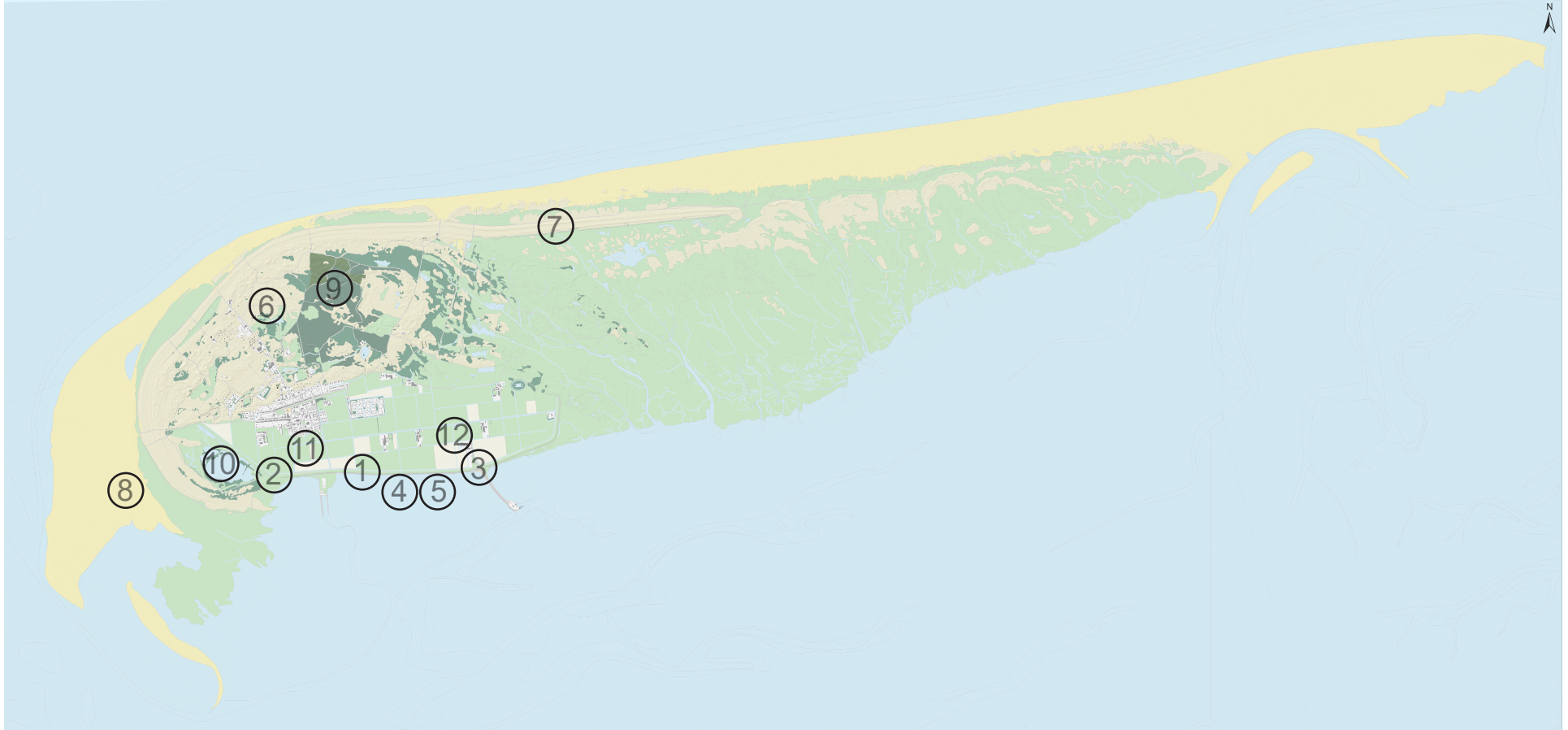
De jonge zeepolder met rationele opzet contrasteert sterk met de natuurlijke en dynamische duinen en kwelders. De waarden zijn:

- de orthogonale structuur polderverkaveling met Heerweg;
- de openheid met doorzichten van duinen tot dijk;
- de in de openheid liggen (agrarische) bedrijven en terreinen als groene eilanden in de polder, waaronder ook de herdershut 'Kwelderhok' aan de oostzijde;
- de sporen van oude dijken (mieddijken/kadijken), oudere verkavelingsstructuren en dobben binnen de polderverkaveling.

Zeedijk

De Zeedijk vormt de omkadering van het open landschap van de zeepolder. Het is de huidige kering en onderdeel van een door de tijd ontwikkeld dijkenstelsel, van voormalige tracés en resten van oude dijken. De waarden zijn:

- de robuuste, en eenvoudige vormgeving;
- de eenvormigheid en puurheid: lineair en een eenduidig profiel met groene bekledding;
- de scherpe overgang van de lineaire zeedijk naar de duinen;
- een scheidslijn van twee werelden, tussen wad en jonge zeepolder;
- de directe aansluiting op het wad, met het slik tot aan de dijk;
- de weidse beleving en uitzichten vanaf de dijk op het eiland en over het wad;
- het voormalige tracé van de zeedijk langs de Westerplas;
- de elementen op en structuren aan de Zeedijk zoals dijktrappen, het wacht- en peilhuisje met bank, en monumenten (Bank van Banck en Jan Abrahamse).



AANDACHTSPUNTEN EN KANSEN

Uit de analyse komen naast waarden, ook aandachtspunten naar voren die van belang zijn voor de ruimtelijke kwaliteit en de mogelijke verbetering daarvan. Onder aandachtspunten vallen ook dilemma's waar verder over nagedacht moet worden. Een aantal zijn vrij specifiek en hangen sterk aan mogelijke fysieke ingrepen aan de Zeedijk en duinen. Opgemerkt moet worden dat aan een lijst van zogenaamde meekoppelkansen gewerkt wordt en dat de onderstaande lijst nog kan uitbreiden.

- 1 Tijdens de werkateliers is de wens uitgesproken om de Zeedijk meer aantrekkelijk te maken als plek en route voor de beleving van het eiland en de Wadden (recreatief medegebruik). Een goede inrichting en uitwerking zal daar aan bijdragen. Aandachtspunt is dat de Zeedijk een eenvormig en puur element is waar al diverse plekken en elementen aan zijn gekoppeld. Rommeligheid en overdaad moet worden voorkomen.
- 2 De aansluiting van de Zeedijk op de Stroodijk bij de Westerplas heeft nu de vorm van een grof grondlichaam. Deze overgang kan beter worden ingepast en vormgegeven, ook in relatie met het voormalige tracé van de Zeedijk.
- 3 De aansluiting van de Veerdam op de Zeedijk is verdikt en rommelig door de verknopingen van wegen, paden en functies, zoals het helikopterplatform. Aandachtspunt is de continuïteit van de dijk helder en het knooppunt eenvoudig vorm te geven.
- 4 De breukstenen aan de buitenteen van de Zeedijk vormen een barrière in de beleving van het Wad, zowel voor de ervaring van eb en vloed als van de directe waarneming van 'slik aan de dijk'. De scherpe maar subtiele scheidslijn tussen Zeedijk en Wad is nu niet te ervaren. Dit is een aandachtspunt voor de verdere uitwerking.
- 5 Kwelders of verhoogd voorland als onderdeel van de dijkverbetering zijn bouwstenen die kunnen passen bij de kenmerken van de Zeedijk en het 'waterkerend landschap' van Schiermonnikoog. Maar de relatie tussen Wad en Zeedijk verandert op dat moment. De betekenis, plek, verschijningsvorm maar ook natuur van kwelders, voorland en Wad moet verder doordacht en ontworpen worden om een betekenisvolle rand te maken. Bij dit te onderzoeken dilemma speelt ook de koppeling aan het onderzoek van Natuurmonumenten naar natuurherstel, gebruik makend van sediment uit de Waddenhaven een rol.
- 6 Meer dynamiek en met name verstuiving is een mogelijke bouwsteen voor de versterking en het beheer van de duinen. Dit heeft invloed op de functies en waarden in het duingebied, zoals paden, recreatiewoningen en de bosreservaten. Over de sturingsmechanismen, meest geschikte plekken en impact van deze dynamiek op de omgeving moet nagedacht worden.
- 7 De Stuifdijk is geen onderdeel van de primaire waterkering en ligt op enige afstand daarvan. De ligging en de lineaire en gesloten vorm beperkt de dynamiek in de duinen en de achterliggende kwelders. Daarnaast wordt de Stuifdijk gezien als mogelijke bron van zand voor de versterking. Het ontbreken van een directe functie voor de waterveiligheid roept de vraag op of de Stuifdijk in de huidige vorm behouden moet blijven of kan worden aangepast om andere waarden te creëren. Dit moet afgezet worden tegen de huidige waarde. De Stuifdijk herinnert aan het veiliger maken van het eiland en is een cultuurhistorisch element (Cultuurhistorische Kaart Fryslân 2 en Bestemmingsplan Buitengebied Schiermonnikoog). Hoe om te gaan met de waarde die het nu heeft en de waarden die kunnen worden gecreëerd?
- 8 Dynamiek van zee en wind is een kenmerk en kwaliteit van Schiermonnikoog. Verdwenen dorpen en de verdwenen Uithof zijn verhalen en plekken die duidelijk maken dat het eiland altijd in beweging is. Als er meer dynamiek wordt toegelaten, wat zijn dan de mogelijkheden mensen hiervan bewust te maken? Bijvoorbeeld door het zichtbaar te maken door verdwenen historische plekken te markeren, of door moderne toevoegingen aan de dijk waardoor aanslibbing kan worden waargenomen of plekken in de duinen waar het effect en verandering door verstuiving inzichtelijk wordt gemaakt.
- 9 De bosreservaten bestaan uit naaldbos. Naaldbomen hebben een negatieve invloed op de zoetwaterhuishouding van de duinen, vanwege de jaarronde verdamping. Als een toekomstig tekort aan zoet water wordt voorzien, hoe wordt er dan gekeken naar de bosreservaten? Een en ander ook in relatie met de mogelijkheid dat er meer verstuiving gaat plaatsvinden.
- 10 De Westerkwelder is in de jaren '60 van de vorige eeuw afgesloten met de Stroodijk. Daarbij werden Zeedijk en duin aan elkaar gekoppeld en een deel van de Zeedijk uit functie gehaald (het nog bestaande voormalige tracé met wandelpad). Dit is nu de Westerplas. Hoe kan de betekenis en waarde van de plas verder worden vergroot? Voor zoet water? Door het (gecontroleerd en met gedempt getij) weer te koppelen aan het Wad? Dit heeft mogelijk ook betekenis voor het dijklichaam van het voormalige tracé.
- 11 Het meer herkenbaar maken van de Reeweg, de Oosterreeweg en de Waddenhaven aan de Zeedijk als historische aanlegplaats en verbinding met het dorp en de scheepvaartsgeschiedenis.
- 12 De uitstraling van de milieustraat en het industrieterrein aan de Veerweg in Banckspolder is niet sterk terwijl dit langs de 'entree' van het eiland ligt. Hoe kan dit meer passend worden gemaakt?

OPGAVE RUIMTELIJKE KWALITEIT

De opgave voor ruimtelijke kwaliteit is in de eerste plaats om rekening te houden met de bestaande waarden en deze als mogelijk te versterken. Het gaat niet alleen om de waarden van de dijk en duinen alleen. Het gaat ook om het mogelijk toevoegen van waarden en opgaven die rondom de dijk en duinen spelen en deze in de opgave mee te nemen. Ontwikkelingen in de omgeving van de waterkering worden steeds belangrijker bij het beantwoorden van de vraag wat nodig, wenselijk en mogelijk is in relatie tot de aanpak van waterveiligheidsopgaven van een dijk- en duinversterking. Er is veel winst te behalen wanneer vroeg in het planproces van een HWBP-project er zicht is op mogelijke raakvlakken met andere gebiedsambities.

Naast bestaande waarden en het toevoegen van waarden is de andere belangrijke opgave om toekomstige waarden in beeld te krijgen. Landschap, en zeker dat van Schiermonnikoog, is voortdurend onderhevig aan veranderingen. Aan dijken wordt voortdurend gesleuteld en ook de omgang met duinen en hun waterkerende functie is in de loop van de eeuwen telkens anders geweest. Tijdens de ontwikkelingsgeschiedenis zijn daarbij waarden verdwenen, getransformeerd, toegevoegd en veranderd. Ook de interpretatie ervan. Bij (noodzakelijke) ingrepen en veranderingen is het juist van belang hier bewust mee om te gaan, de waarden goed te doorgronden en erop voort te bouwen.

Deze opgave is hier specifiek van belang in de uitwerking van de versterkingsopgave. Het is de ambitie om het natuurlijke en dynamische systeem van Schiermonnikoog, de gebiedseigen grond, en het anticiperen op de lange termijn waterveiligheidsopgave nadrukkelijk mee te nemen. 'Slim meebewegen met de processen van het natuurlijke systeem op langer termijn'; de benadering die in dit project als 'waterkerend landschap' wordt omschreven. Dat is geen vreemd en onbekend fenomeen op het eiland. De duinen en ook de kwelder ten oosten van de dijk functioneren als bedoeld in een 'waterkerend landschap'. Dat maakt de versterkingsopgave van Schiermonnikoog ook geschikt om volgens deze benadering verder door te bouwen aan de waterveiligheid van het eiland.

Daarmee wordt mogelijk afgestapt van conventionele ingrepen die vaak dichter aansluiten op de huidige waarden en versterkingsstrategieën. Bijvoorbeeld van een strak vormgegeven dijklichaam naar meer zachte vormen en randen, van een stevig gevulde zeereep voor de duinen naar een meer losse vorm waar invloed van wind en water minder betoegeld zijn. De vraag is dan of de ingreep ruimtelijk en intrinsiek past in de omgeving? Hoe wordt daarbij voortgebouwd op de identiteit en ruimtelijke kernwaarden van het landschap van Schiermonnikoog? Wat voor nieuwe landschappen en kwaliteiten levert dat op en hoe kun je de waarden op een andere manier laten zien?

BEOORDELINGSCRITEIA RUIMTELIJKE KWALITEIT, LANDSCHAP EN CULTUURHISTORIE

NRD en beoordeling alternatieven

De dijk- en duinversterking van Schiermonnikoog bevindt zich in de Verkenningfase. Daarin wordt middels een zeeproces toegewerkt naar een voorkeursalternatief voor de versterking. Als eerste zijn bouwstenen ontwikkeld. Deze zijn beoordeeld in 'Zeef 0'. Alles wat door de zee heen is gevallen is gebruikt om tot ontwerpalternatieven te komen.

De alternatieven zijn met de omgevingspartijen opgesteld en moeten op hun beurt worden beoordeeld en afgewogen. De beoordelingscriteria voor alle thema's, zoals natuur, archeologie, duurzaamheid, landschap en cultuurhistorie zijn beschreven in de Notitie Reikwijdte en Detailniveau. Daarin is aangegeven hoe in dit stadium van de verkenning, 'Zeef 1', de beoordeling van de alternatieven zal plaatsvinden.

Voor de thema's ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie zijn de volgende (kwalitatieve) beoordelingscriteria benoemd:

- effecten op landschappelijke kwaliteiten en karakteristieken;
- effecten op cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten.

Dit zijn algemene criteria. Op basis van het conditionerend onderzoek waarin de waarden voor het landschap en de cultuurhistorie concreet zijn gemaakt, doen we hier een voorstel de beide beoordelingscriteria nader te specificeren om tot een meer inzichtelijke beoordeling te komen. In de navolgende paragrafen worden de uitgangspunten en de specificatie van de beoordelingscriteria beschreven.

Alternatieven

De volgende alternatieven moeten worden beoordeeld:

Dijk:

- Alternatief dijk 1, groene dijk
- Alternatief dijk 2a, ophogen voorland
- Alternatief dijk 2b, slib invang
- Alternatief dijk 3, medegebruik
- Alternatief dijk 4, regulier, grasbekleding
- Alternatief dijk 5, regulier, harde bekleding

Duinen:

- Alternatief duin 1, volume aanvullen
- Alternatief duin 2, legger wijzigen
- Alternatief duin 3, verhogen dynamiek

Deze worden nader beschreven in de Nota Kansrijke Alternatieven.

Dijk en duinen apart beoordelen

De alternatieven zijn onderverdeeld in dijk en duinen. De dijk en de duinen verschillen sterk van elkaar; in oorsprong, vorm, materialisatie, beheer, dynamiek en omgeving. Versterkingsmaatregelen zijn ook wezenlijk anders. De effecten van de alternatieven op de ruimtelijke kwaliteit, landschap en cultuurhistorie worden beter inzichtelijk als beide waterkeringen apart worden beoordeeld.

Effecten breed bekijken

Effecten op de kwaliteiten, karakteristieken en waarden worden vrij breed bekeken. Het eiland is klein en met de aanpassingen aan dijk en duinen kan de invloed mogelijk ver reiken. De dijk, omdat deze goed zichtbaar is vanwege de openheid van het gebied. En de duinen, omdat de kering uit een ruime strook bestaat en meer dynamisch is, met name op het gebied van verstuiving. Specifiek hierbij te benoemen zijn eventuele effecten op de Stuidijk (op afstand van de primaire kering en als mogelijke bron van zand voor de versterking), de effecten die volgen uit het verhogen van de dynamiek op de waarden in de duinen, zoals paden, recreatiewoningen en bosreservaten, en de effecten bij het ophogen van de zeepolder.

Beoordeling op grote lijnen met oog voor belangrijke 'details'

In de fase waarin de verkenning zich bevindt zijn de alternatieven duidelijk onderscheidend maar globaal geformuleerd. De beoordeling wordt daarom op grote lijnen gedaan. De effecten zijn naar verwachting ook goed te onderscheiden, zodat keuzes en afwegingen helder kunnen worden gemaakt. Maar 'details' met hoge waarden kunnen een groot verschil maken. Deze worden ook in het oog gehouden.

Onderscheid tussen landschap en cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit

Het thema landschap gaat in op de ruimtelijke waarden en daarbij horende karakteristieken, structuren en elementen van de verschillende landschapstypen. Diverse cultuurhistorische waarden vallen daarmee samen. Deze worden ook onder het thema landschappelijke kwaliteit behandeld. Waar van specifiek belang wordt de overlap landschappelijk en cultuurhistorisch waardevol vermeld. Waar het om meer zelfstandige structuren en objecten gaat, worden deze beoordeeld onder het thema cultuurhistorie.

Ruimtelijke kwaliteit: aandacht voor nieuwe waarden

Bij het creëren van een waterkerend landschap horen ook minder conventionele alternatieven die afwijken van huidige ruimtelijke beelden. Vanuit de huidige waarden bekeken en beoordeeld zullen deze een negatief effect veroorzaken. Dat gaat voorbij aan de mogelijkheid om nieuwe ruimtelijke kwaliteiten te ontwikkelen en om de bestaande situatie te verbeteren. Onder het thema ruimtelijke kwaliteit worden de alternatieven daarom beoordeeld op de potentie voor toekomstige waarden, gebruik en beleving en de integrale samenhang.



Specifieke aandacht in de nabije omgeving van de legger

De meeste concrete ingrepen kunnen logischerwijs verwacht worden dicht bij de kering/ legger. In de eerste plaats heeft dat invloed op het aanliggende landschapstype en de daarbij horende kwaliteiten en karakteristieken. Concreet gaat het daarna met name om effecten op elementen op en aan de dijk en de legger door de duinen. Deze worden in algemeenheid benoemd in de beoordeling.

Hierbij een korte omschrijving van de belangrijke kenmerken van de legger en de nabije omgeving. Deze zijn het meest relevant voor de beoordeling (zie ook het kaartje):

Dijk:

- robuust, eenvoudig, en groen lijnelement;
- eenduidig profiel met fiets- en voetpaden op de binnen- en buitenberm;
- kunstobjecten op de dijk;
- kruisende elementen zoals de Veerдам en de weg en trappen naar de jachthaven.
- de aanliggende landschapstypen van kwelder en wadplaten aan zeezijde, en jonge zeepolder aan landzijde;
- op de dijk aansluitende waardevolle elementen als de herdershut 'Kwelderhok' en het voormalige dijktracé.

Duinen:

- het tracé van de legger als onderdeel van het landschapstype duinen;
- de onderverdeling in het tracé van de legger (van west naar oost):
- legger door de kunstmatige stuifdijk (Stroodijk);
- legger door de jonge duinen;
- legger door de oude duinen (Kooiduinen);
- de aanliggende landschapstypen/gebieden aan zeezijde: stranden en zandvlakte, en aan landzijde: Westerkwelder en binnenduintrand met eendenkooi;
- de kruisende onderscheidende dwarsverbindingen:
- Reddingsweg met begraafplaats Vredehof;
- Badweg met strandpaviljoen en dichtbij liggende rijksmonumenten (recreatiewoningen en vuurtoren);
- Prins Bernhardweg met bunker Wasserman.

Specificering beoordelingscriteria

Op basis van de benoemde waarden en kernkwaliteiten in het conditionerende onderzoek en voorgaande uitgangspunten doen we de volgende aanzet voor de uitwerking van de beoordelingscriteria:

Landschap: effecten op landschappelijke kwaliteiten en karakteristieken:

- Dijk: effecten op landschappelijke kwaliteit en karakteristieken dijk;
 - dijk als ensemble (herkenbaarheid als onderdeel van Zeepolder en met bijbehorende elementen en verbindingen);
 - tracéverloop en profiel dijk (herkenbaarheid);
 - beleving van de omgeving (openheid, zichtbaarheid, heldere randen);

- kwelders en wadplaten (aansluiting op kenmerken en dynamiek);
- jonge Zeepolder (structuur en samenhang).
- Duinen: effecten op landschappelijke kwaliteit en karakteristieken duinen;
 - duinencomplex als geheel (samenhang en herkenbaarheid)
 - herkenbaarheid duintypen (natuurlijk, cultureel);

Cultuurhistorie: effecten op cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten:

- Dijk: effecten op cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten;
 - kunstobjecten;
 - herdershut 'Kwelderhok';
 - Reeweg, Oostelijke Reeweg;
 - voormalig tracé Zeedijk.
 - de Stuifdijk.
- Duinen: effecten op cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten:
 - Reddingsweg met begraafplaats 'Vredehof';
 - Badweg en strandpaviljoen met direct omliggende rijksmonumenten (recreatiehuizen en vuurtoren);
 - Prins Bernhardweg met bunker Wasserman.

Ruimtelijke kwaliteit:

- Dijk:
 - integrale samenhang met Schiermonnikoog (landschap en natuurlijke processen);
 - potentie voor toekomstige waarden, gebruik en beleving.
- Duinen:
 - integrale samenhang met Schiermonnikoog (landschap en natuurlijke processen);
 - potentie voor toekomstige waarden, gebruik en beleving.

Waardering

Effecten van de alternatieven worden bekeken met huidige waarden voor landschap en cultuurhistorie als vertrekpunt. Vervolgens wordt gekeken of deze goed kunnen worden opgevangen en of er verbeteringen aan te brengen zijn.

De effecten worden daarna in de context bekeken van ruimtelijke kwaliteit; de samenhang met het eiland en de potentie voor nieuwe waarden of toekomstige waarden.

In de Notitie Reikwijdte en Detailniveau wordt verder uitleg gegeven aan de onderlinge weging van de thema's en beoordelingscriteria binnen de thema's. Daarin wordt ook de beoordelingsmethodiek met de schaal waarop een score wordt toegekend toegelicht.

BRONNEN

- <https://www.np-schiermonnikoog.nl/over-het-park/landschap.htm>
- <https://edepot.wur.nl/375545>
- <https://www.natuurmonumenten.nl/>
- <https://www.topotijdreis.nl/>
- <https://www.rug.nl/research/kenniscentrum-landschap/voor-studenten/masterscripties/2020-mascr-l-rietman-schiermonnikoog.pdf>
- <https://fryslan.maps.arcgis.com/>

- Bestemmingsplan Buitengebied, BügelHajema Adviseurs, 22 maart 2016, gemeente Schiermonnikoog
- Structuurplan Schiermonnikoog, Buro Vijn, mei 2005, gemeente Schiermonnikoog
- Besluit, aanwijzing en begrenzingenkaart beschermd Stads- en Dorpsgezicht Oosterburen, 7 augustus 1969, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
- Schiermonnikoog, Onzichtbaar verleden. Lisanne Rietman, Rijksuniversiteit Groningen, oktober 2020)
- Workshops en advies scope Hoogwaterveiligheidsopgave Schiermonnikoog, 14 december 2021, H+N+S
- 'De romte diele', omgevingsvisie Fryslân 2020, Provincie Fryslân
- Grutsk op e Romte! Structuurvisie 2014, Provincie Fryslân
- Cultuurhistorische kaart Fryslân (CHK2), Provincie Fryslân
- Landschapstypenkaart, provincie Fryslân
- Agenda voor het Waddengebied 2050 'Koersen naar een veilig, vitaal en veerkrachtig Waddengebied in 2050' December 2020, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
- Sponsland, Schiermonnikoog Fresh Water Bubble (LAMA, Landscape Architects)

COLOFON

TITEL:	Duin- en dijkversterking Schiermonnikoog
SUBTITEL:	conditionerend onderzoek ruimtelijke kwaliteit
PROJECTNUMMER:	51009015
DOCUMENTNUMMER:	-
REVISIE:	5e concept
DATUM:	22-05-2023
AUTEUR(S):	Frank Zijlstra en Durk de Vries
CONTACT:	SWECO NEDERLAND B.V. Robijnstraat 11 Alkmaar www.sweco.nl

Kijk voor een overzicht van onze vestigingen
op www.sweco.nl/contact

